

ŞAFİİ MEZHEBİNİN İKİ TEMEL KAVRAMI: VECH VE ASHABÜ'L-VÜCÛH –KULLANIM VE İŞLEV–

Taha NAS

Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi,
tahanas44@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1234-1315>

Article Types / Makale Türü:

Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi:12/09/2021

Accepted / Kabul Tarihi: 07/04/2022

<https://doi.org/10.26791/sarkiat.994324>

ŞAFİİ MEZHEBİNİN İKİ TEMEL KAVRAMI: VECH VE ASHABÜ'L-VÜCÛH –KULLANIM VE İŞLEV-

ÖZ

Bütün mezheplerde olduğu gibi Şâfiî Mezhebi de gelişimini sürdürürken çeşitli evrelerden geçmiş ve bu süreçte mezhebin gelişim merhalelerini belirleyen ve anlaşılmasını sağlayan ıstılahlar oluşmuştur. Bunlardan biri, mezhebin müçtehit tabakaları arasında üçüncü derecede yer alan müçtehitleri ifade eden “ashâbü'l-vücûh” ile bunların görüşlerini ifade eden “vech” ıstılahıdır. Bu çalışmada Şâfiî fakihlerin vech ıstılahından ne anladıkları ve vecihler arasında ihtilafın vuku bulması durumunda tercih kriterlerinin neler olduğu incelenmiştir. Ayrıca Şâfiî fakihler arasında ihtilaf konusu hususlardan biri olan ve tespiti son derece zor olup detaylı araştırmaları gerektiren ashâbü'l-vücûh ıstılahından ne kastedildiği, bu kategoride yer alacak müçtehitlerde bulunması gereken niteliklerin neler olduğu ortaya konulmuştur. Yine bu kategorideki müçtehitlerin belirlenmesinde farklı bakış açılarının bulunup bulunmadığı hususları incelenmiş ve bununla ilgili çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca Şâfiî fakihler tarafından ashâbü'l-vücûh kategorisinde olduğu ifade edilen müçtehitlerin bir listesi ve bunların mezhepteki rolü ile bu tabakada olup olmadığı ihtilaf konusu olan fakihlerle ilgili yapılan değerlendirmelere de bu çalışmada yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Şâfiî mezhebi, Ashâbü'l-Vücûh, Vech, Tercih, Müçtehit.

TWO KEY TERMS OF SHAFI'I SCHOOL: WAJH AND ASHĀB AL-WUJŪH –USE AND FUNCTION-

ABSTRACT

As in all madhhabs, the Shāfi'ī madhhab went through various stages while continuing its development, and in this process, terms that determined the development stages of the madhhab and provided it to be understood, were formed. One of these terms is “ashāb al-wujūh”, which expresses the scholars who are in the third degree among the mujtahid strata of the madhhab, and the other is the term of “wajih”, which expresses the views of these mujtahids. In this study, what Shāfi'ī faqehs understand from the term “wajih” and what the preference criteria are in case of conflict between aspects are examined. In addition, it has been revealed what is meant by the term “ashāb al-wujūh”, which is one of the controversial issues among “Shāfi'ī faqehs” and which is extremely difficult to determine and requires detailed research, and what qualities should be in mujtahids who will be in this category. Again, it has been examined whether there are different perspectives in determining the mujtahids in this category and various evaluations have been made about this. In addition, a list of mujtahids who are stated to be in the category of ashāb al-wujūh by Shāfi'ī faqehs, their role in the madhhab and the evaluations made about the jurists, whose existence is a matter of dispute, are also included in this study.

Keywords: Islamic law, Shāfi'ī Madhhab, Ashāb Al-Wujūh, Wajih, Preference (Tarjih), Mujtahid.

GİRİŞ

İslam tarihinde içtihat faaliyetinin Hz. Peygamber ile başladığı ve sahabe, tabiîn ve teb-i tabiîn dönemleri başta olmak üzere sonraki dönemlerde de yoğun bir şekilde devam ettiği bilinmektedir. Bu süreç içinde çok sayıda mutlak müstakil müçtehidin ortaya çıktığı görülmekte, ancak yaptığı içtihat faaliyeti müntesipleri tarafından devam ettirilen ve böylece kurumsal bir mezhebe dönüşen ve bu mezhepleri isimleriyle bilinen müçtehitler sayılıdır. Bunlardan biri de İmam Şâfiî'dir (ö. 204). Onun ortaya koyduğu usûl ve bu usûl çerçevesinde yaptığı içtihat faaliyetinden oluşan birikim, talebeleri ve onlardan sonraki müntesipler tarafından nesilden nesile intikal edilmiştir. Bu birikim “kavl” olarak nitelenmekte olup Şâfiî mezhebinin teşekkülünde en önemli merhaleyi teşkil etmektedir.

Ancak Şâfiî mezhebi sadece Şâfiî'nin ortaya koyduğu birikimle sınırlı kalmamıştır. Gerek onun talebeleri gerekse sonraki müntesipleri tarafından onun usûlünü, kavaidini ve ortaya koyduğu fıkıh birikimini göz önünde bulundurarak Şâfiî'nin görüş beyan etmediği konularda veya yeni ortaya çıkan meselelerde mezhep içi içtihat faaliyeti şeklinde bunu sürdürmüşlerdir. Fakat bütün müntesip fakihler bu içtihat seviyesine ulaşmamış, çoğu hicri dördüncü yüzyıla kadarki fakihlerden olan bazı alimler bu içtihat seviyesinde kabul edilmiş ve onlar ashâbü'l-vücûh olarak nitelenmiştir.

Şâfiî mezhebi, diğer mezheplerde olduğu gibi, kendine özel kimi ıstıhlara sahip olan bir mezhep olup, vech ve ashâbü'l-vücûh ıstıhları da bu türdendir ve mezhepteki diğer bazı ıstıhlalarla nadiren de olsa karıştırıldığı da vaki olmaktadır. Dolayısıyla hangi görüşlerin vech kapsamında değerlendirileceği mezhepte bir problem olarak görünmektedir. Zira tahrîc¹ yoluyla Şâfiî'nin usûl, kavâid ve açık ifadelerine uygun bir şekilde elde edilen görüşlerin de tamamı vech kapsamında değerlendirilmemektedir. Aynı zamanda Şâfiî mezhebine müntesip alimlerden hangilerinin ashâbü'l-vücûh kategorisinde olduğu hususu da problemlerden bir tanesidir. Zira ileride ele alınacağı üzere bu konuda kimi alimlerle ilgili birbirine zıt görüşlerin bulunduğu, örneğin Cüveynî (ö. 478), Gazzâlî (ö. 505) ve Takiyüddin es-Sübkî (ö. 771) gibi Şâfiî alimleri ashâbü'l-vücûh sayan müellifler bulunduğu gibi onları bu kategoride saymayanlar da bulunmaktadır. Ayrıca bu tabakada yer alan alimlerin niteliklerini veren Şâfiî fakihlerin kısmen farklı kimi değerlendirmelerinin bulunduğu görülmektedir.²

Bununla birlikte mezhepte ashâbü'l-vücûh kategorisinde sayılan fakihler görüşlerinin değeri bakımından Şâfiî'den sonra ikinci derecede yer aldıklarından ve mezhebin Şâfiî'den sonraki gelişiminde büyük katkıları bulunduğundan, bunların kimler olduğu ve hangi görüşleri ortaya koydukları son derece önem arz etmektedir. Bu sebeple sonraki dönem Şâfiî fakihleri gerek ashâbü'l-vücûh gerekse vech ıstıhlarını kullanarak hem bu alimlerin görüşlerini Şâfiî'nin görüşlerinden hem de sonraki dönem fakihlerin görüşlerinden ayırma ve onların görüşlerine verilmesi gereken değeri ortaya koyma açısından büyük gayret sarf etmişlerdir. Bu manada görüşlerin ayırt edilmesi için Maverdî (ö. 450), Şîrâzî (ö.476), Cüveynî, Gazzâlî ve Rafîî (ö. 623) gibi alimler fıkha dair eserlerinde kimi ıstıhlar kullanmışlar ancak ashâbü'l-vücûhun niteliklerine değinmemişlerdir. *Edebü'l-müfî ve'l-müstefî* adlı eserinde İbnü's-Salâh (ö. 643) ve onu takip ederek *el-Mecmû'* adlı eserinde Nevevî ise ashâbü'l-vücûhun niteliklerine yer vermektedir.³ Nevevî (ö. 676) bu konudaki faaliyeti daha ileri götürmüş ve gerek kimlerin ashâbü'l-vücûh kategorisinde sayıldığını *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-luğât* adlı eserinde açıkça ifade etmesi gerekse furû fıkha dair eserlerinin mukaddimelerinde onlara ait görüşleri hangi ıstıhlalarla ifade edeceğini belirtmesi, bu hususa verdiği önemi ve bunun mezhep içindeki ehemmiyetini göstermektedir.

1 Tahrîc: Hakkında hüküm bulunmayan yeni meselelerin hükmünü, mezhep imamının metot ve görüşlerinden ve mezhepte yerleşik kaidelerden çıkarma ameliyesine denir. Bkz. M. Esat Kılıçer, “Ashâbü't-tahrîc”, *DİA*, İstanbul: 1991, III, 470; Mehmet Selim Aslan, “Günümüz Fıkıh Problemlerinin Çözümünde Tahrîc Yöntemi ve İşlevselliği”, *İslâmî Araştırmalar*, Sayı: 2, Cilt: 25, 2014, 108-109.

2 Abdurrahman el-Mutâvi'a – Raid Ebû Mu'nis, “İtticâhâtü Fukahâi'sh-Şâfiyye fi Tahdîdi Ashâbi'l-vücûh: Dirâseten Usûliyye Tahliliyye”, *Mecelletü'l-Mizân li'd-Dirâsâti'l-İslamiyye ve'l-Kanuniyye*, 7/1, (Ramazan 1441/Nisan 2020), 177.

3 İbn Salâh, Takiyüddin Ebû Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî, *Edebu'l-müfî ve'l-müstefî*, (thk. Muvaffik b. Abdullah b. Abdülkâdir), (Alemu'l-Kütüb, 1986), 94-95; Nevevî, Muhyiddin Ebî Zekerriyya Yahya b. Şeref, *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*, (thk. Muhammed Necib el-Mutî'î), (Cidde: Mektebetü'l-İrşâd, t.y.), 1/76.

Bu sebeple mezhep içinde önemli bir kategoriye ve ihtilaf noktasını oluşturan ashâbü'l-vücûh ve vech istilahlarının bir makale çerçevesinde araştırma konusu edilmesinin yararlı olacağı, zira Mutâvî'a – Ebû Mu'nis ve Muhyiddin Sâlih gibi araştırmacıların bu alanda yaptıkları çalışmaların, konuyu bütün yönleriyle inceleyen türden olmadığı kanaatindeyiz. Bu çalışmada Şâfiî fakihlerin bu iki istilahl ile ilgili yaptıkları değerlendirmeler ve bunlarla bağlantılı kullandıkları diğer kimi kavramlar incelenecek, bunlarla ilgili farklı değerlendirmeler ve bu değerlendirmelerin dayandığı temel esaslar tanıtılacak, mezhep müntesibi fakihlerin bu şekilde kategorize edilmesinin amacının ne olduğu tespit edilmeye ve ardından bunların tahlili yapılarak kimi sonuçlara ulaşmaya çalışılacaktır. Böylece Şâfiî mezhebinin Şâfiî'den sonraki ilim tabakasını oluşturan alimlerin hem kendilerini hem de görüşlerini ifade eden istilahlardan daha iyi anlaşılması, gerek mezhep müntesiplerinin gerekse araştırmacıların istifade edeceği neticelere ulaşılması manasında bir katkı sunulmuş olacaktır.

VECH VE ASHÂBÜ'L-VÜCÛH İSTILAHLARI

Bütün fıkıh mezheplerinde olduğu gibi Şâfiî mezhebinde de çeşitli istilahlardan oluşmuştur. Hatta farklı mezheplerde aynı istilahlın kullanıldığı ancak bu kullanımlarda her bir mezhebin kendine özel bir kullanımı ve ona yüklediği mananın farklı olabildiği görülmektedir. Diğer bazı mezheplerde de başvurulan bu tür kavramlardan bir tanesi de “vech” istilahlı olup⁴ Şâfiî mezhebinde bununla nitelenen görüşlerin nispet edildiği kişiler için bu görüşlerin sahipleri anlamına gelen “ashâbü'l-vücûh”⁵ istilahlı kullanılmıştır. Bu çalışmanın bundan sonraki sayfalarında, Şâfiî mezhebinde bu iki istilahlardan ne kastedildiği ve mezhep fakihlerinin bunlarla ilgili yaptıkları değerlendirmeler ve ilgili diğer bazı istilahlardan incelenecektir.

1. VECH KAVRAMI VE İLGİLİ HUSUSLAR

Nevevî, “*kaviller Şâfiî'ye vecihler ise onun ashâbına aittir*”⁶ demiştir. Ondan sonraki fakihler de genelde bunu bu şekilde değerlendirip kullanmışlardır. Ancak istilahlın bu şekilde bilinen manasına aykırı olarak nadiren bazı fakihler tarafından ‘kavl’ zikredilip ‘vech’in kastedildiği durumlar da olmuştur.⁷

Bu bağlamda aşağıdaki başlıklar altında, vech istilahlının Şâfiî fakihler tarafından nasıl tanımlandığı, aynı konuda farklı vecihlerin bulunması durumunda bunlar arasında tercih kriterlerinin neler olduğu ve bu vecihlerden tercihe şayan olanı için hangi ifadelerin kullanıldığı hususları incelenecektir.

1.1. VECH İSTILAHİ

Çoğulu vücûh (وجوه) ve evcuh (أوجه) olan vech (وجه) sözlükte; her şeyin ön yüzü, bir şeyin bizzat kendisi, mecaz anlamda yılın ve günün başı, bir kavmin efendisi, yön, taraf ve sözün kastedilen yönü anlamlarına gelir.⁸ Fıkıhtaki kullanımının bu son manadan geldiğini söylemek mümkündür.

Şâfiî fakihlerin istilahlında vech, aynı manada olmak üzere farklı ifadelerle tanımlanmıştır. Görüldüğü kadarıyla ilk tanım Nevevî'ye ait olup şu şekildedir: “*Vecihler, Şâfiî'nin mezhebine müntesip ashâbının, onun usûlüne göre tahricta buldukları ve onun kavaidine göre istinbât ettikleri ve bazılarında onun usûlüne dayalı olmadan içtihat ettikleri görüşlerdir.*”⁹ Nevevî'den sonraki Şâfiî fakihler de vecihlerin eshâba yani ilk dönemlerdeki Şâfiî fakihlere ait olduğunu söylemişler ama tanımlarken ilk etapta farklılık arz eden ifadeler kullanmışlardır. Nitekim Mahallî (ö. 864), vecihlerin ashâba ait olup Şâfiî'nin kalamından tahrir edilen görüşler olduğunu belirtirken¹⁰; Heytemî (ö. 973), ashâbın bu görüşleri Şâfiî'nin kavâid ve nasların-

4 Hanbeli mezhebinde bu istilahlın farklı kullanımını için bkz. Mutâvî'a–Ebû Mu'nis, “İtticâhâtü Fukahâi'sh-Şâfiyye”, 182.

5 Bkz. Mehmet Aziz Yaşar, *Tâciüddîn es-Sübkî ve Usûlcülüğü* (Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2018), 91.

6 Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/107.

7 Mutâvî'a – Ebû Mu'nis, “İtticâhâtü Fukahâi'sh-Şâfiyye”, 180.

8 İbn Manzûr, Cemaluddin Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mukarram, *Lisânü'l-Arab*, Dârü'l-Me'ârif, Kahire, “vch (وجه)” md., 4775; Heyet, *el-Mu'cemü'l-vesît*, (Mısır: Mektebetü'sh-Şurûki'd-devliyye, 2004), “vch (وجه)” md., 1016.

9 Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/107.

10 Mahallî, Celâlüddin Muhammed b. Ahmed, *Kenzü'r-râgîbîn şerhu Minhâci't-tâlibîn*, (Beyrut: Dârü'l-Menhâc, 2013), 1/71.

dan tahrîc ettiklerini söylemiştir.¹¹ Şîrbînî (ö. 977) ve Remlî (ö. 1004) ise yukarıda Nevevî'den aktardığımız ifadelerinaynısını tekrar etmişlerdir.¹²

Bu tanımlara bakıldığında bazı ifade farklılıkları olmakla birlikte, “Şâfiî'nin usûlüne dayalı olmayan içtihatları” kaydı dışındaki ifadelerin genel manada aynı şeyi dile getirdiğini söylemek mümkündür. Zira Mahallî'nin “Şâfiî'nin kelamından tahrîc edilen görüşler” şeklindeki ifadesinden maksadın Heytemî'nin “Şâfiî'nin kavâid ve naslarından tahrîc edilen görüşler” anlamında olduğunu söyleyebiliriz. Zira Şâfiî'nin kavâidi de onun kelamı sayılır. Kalyûbî (ö. 1069) ise Mahallî'nin “Şâfiî'nin kelamı” ifadesini ‘genellikle’ ile kayıtlamış ve “Şâfiî'nin kavâid ve zâbitlarından tahrîc edilenlerin de” bu kapsamda olduğunu ifade etmiştir.¹³

Nevevî ve ondan sonra Remlî ve Şîrbînî'nin tanımında yer alan “Şâfiî'nin usûlüne dayalı olmayan içtihatları” kaydı ise mutlak olarak alındığında bu fakihlerin Şâfiî'nin usûlüne dayalı olmayan içtihatlarının da mezhep içinde vecih sayılacağı anlaşılır. Ancak bu kaydın mutlak olmadığı ve Şârî'in nasları üzerine bina edilmiş olsa bile mezhep imamının usûlünün dışına çıkmamış olması ve ona aykırı olmaması gerektiği, aksi takdirde vecih sayılmayacağı ifade edilmiştir. Nitekim Şübrâmilsî (ö. 1087), Şâfiî'nin mezhebine nispet edilebilmesi için onun usûlüne muvafık olması gerektiğini aksi takdirde bu görüşün sahibi olan fakihe nispet edileceğini söylemiştir.¹⁴ Buna göre, bu tanımlamayı yapan fakihlerin de “mezhep imamının kavaidinin dışına çıkmama” konusunda önceki tanımları yapanlarla aynı görüşte oldukları ve vecih ıstılahının manası konusunda Şâfiîler arasındaki ihtilafın farklı ifadelerle gerçekleşen şekli bir ihtilaf olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵

Netice olarak vecih ıstılahını şu şekilde tanımlamak mümkündür: Fıkıh ve usûlü alanlarında Şâfiî'den herhangi bir açık ifadenin varit olmadığı konularda onun açık ifadelerine (nusûs), kavaidine ve usûlüne dayalı olarak mezhebin ilk dönem müçtehit fakihleri (ashâb) tarafından ortaya konulan içtihadı dayalı görüşlerdir. Bu tanımdaki bazı kayıtlara şu şekilde işaret etmek mümkündür: Vecih fikhî meselelerde olduğu gibi usûlî meselelerde de olabilmektedir. Vecih ancak İmam Şâfiî'nin sukût ettiği veya onun açık ifadesinin olmadığı konularda olur. Vecih fıkıh ve usûlü alanlarında mezhep imamının açık ifadeleri ve kavaidine dayalı olarak istinbat edilmiş bir görüş olmalıdır, aksi takdirde mezhepte vecih sayılmaz ve sahibine nispet edilir.¹⁶ Bu görüş sahibi fakihin mezhepte müçtehit olması gerekir.¹⁷ Dolayısıyla vecih ıstılahının, mezhep içinde gerek tahrîce dayalı gerekse kavâid ve usûle dayalı olarak ilk dönem Şâfiî fakihleri tarafından içtihat yoluyla elde edilen görüşlerin tamamını kapsadığını söylemek mümkündür.

Buna göre mezhep içi bir istidlal şekli olan tahrîc ıstılahının varlığına rağmen vecih diye bir ıstılahın da ortaya çıkması bu ikisinin tamamen aynı şeyleri ifade etmediğini aralarında farkın bulunduğunu göstermektedir. Tahrîc, mezhebin ve özellikle mezhep imamının fıkıh birikimi esas alınarak yeni meselelere çözüm bulma yöntemi iken; vecih bununla birlikte mezhep imamının kavâid ve usûlüne dayalı veya onlara aykırı olmayan içtihatları da ifade eden bir ıstılahtır. Ancak ashâbü'l-vücûh diye nitelenen müntesip veya mukayyed mezhep müçtehitleri tarafından ortaya konulan tahrîcilerin tamamı da vecih olarak nitelenemeyebilmektedir. Nitekim fikhî düşüncenin önünü açmak, ihtimalleri dile getirmek, bir meselenin nereye kadar uzanabileceğini göstermek ve hukuk eğitimi amaçlı yapılan farazî fikhın yaygınlaştığı dönemlerde bu kategorideki bazı fakihler mezhep içinde bu amaçla tahrîc ürünü birçok görüş ortaya koymuştur. Ancak bu görüşlerin tamamını vecih zannedenlerin olabileceği, fakat bunların bir kısmının vecih olmadığı,¹⁸ bir tahrîcin ancak mezhep görüşü olduğunda vecih sayıldığı ve mezhep birikimine katılacağı ifade edilmiştir.¹⁹

11 Heytemî, Şihâbuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer, *Tuhfetü'l-muhtâc bi şerhi'l-Minhâc*, (Şîrvânî ve Abbâdî haşiyeleri ile birlikte), (İstanbul: Mektebetü'l-İslamiyye, t.y.), 1/48

12 Şîrbînî, Şemsuddin Muhammed b. el-Hatîb, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti ma'ânî elfâzi'l-minhâc*, (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1997), 1/36; Remlî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Hamza, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 1/48.

13 Kalyûbî, Şihâbuddin Ahmed b. Ahmed b. Selâme, *Haşiyetü'l-Kalyûbî alâ Kenzi'r-râğibîn*, (Matbaatü Mustafa el-Bâbî, 1965), 1/13. Ayrıca bkz. Mutâvî'a – Ebû Mu'nîs, “İtticâhâtü Fukahâi's-Şâfiyye”, 180-181.

14 Şübrâmilsî, Ebuddiya' Nureddin Ali b. Ali, *Haşiyetü'l-Nihâyetü'l-muhtâc*, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 1/48.

15 Mutâvî'a – Ebû Mu'nîs, “İtticâhâtü Fukahâi's-Şâfiyye”, 181.

16 Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 1/48

17 Mutâvî'a – Ebû Mu'nîs, “İtticâhâtü Fukahâi's-Şâfiyye”, 182.

18 Cüveynî, Ebû'l-Meâli Abdülmelik b. Adullah Rüknuddîn, *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*, thk. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb, (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2007), 10/556.

19 Nail Okuyucu, *Şâfiî Mezhebinin Teşekkül Süreci*, (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1. Baskı, 2015), 474-476.

Dolayısıyla vecih ve tahrîc karşılaştırıldığında aralarında “umum husus min vech” ilişkisinin olduğu görülmektedir. Yani vecih genellikle mezhep imamının fıkıh birikimine dayalı tahrîc için kullanılmakla birlikte tahrîclerin dışında onun usûlüne aykırı olmayan içtihatları da kapsamaktadır. Tahrîc de genellikle vecih olarak nitelenirken, mezhep içinde bir görüş olarak değerlendirilmeyen bir meselenin ihtimallerini ifade eden farazi tahrîc ise vecih olarak nitelenmemektedir. Buna göre mezhep birikiminden sayılan tahrîc ve içtihatların vecih ıstılahıyla ifade edildiği bu sebeple tahrîc dışında böyle bir ıstılahı ihtiyaç duyduğu söylenebilir.

Tahrîc yoluyla elde edilen vecihlerin Şâfiî'nin mezhebi olarak ona nispet edilip edilmeyeceği konusunda ihtilaf bulunmakla birlikte tercihe şayan olan (esah) görüşe göre bunların Şâfiî'ye nispet edilmeyeceği ancak Şâfiîlerin mezhebi olarak niteleneceği şeklindedir.²⁰

1.2. VECİHLER ARASINDA TERCİH KRİTERLERİ

Vecihler bazen aynı şahsa bazen de farklı şahıslara ait olabilmektedir. Aynı şahsa ait olmaları durumunda Şâfiî fakihler tarafından Şâfiî'nin kavilleri ile ilgili dile getirilen olasılıklar, vecihler için de geçerlidir.²¹ Buna göre, mezhepte müftü veya sade bir müntesip konumunda olan kişi, bir konuda ashâbü'l-vücûhtan iki vecih ile karşılaşarsa, inceleyip araştırmadan dilediğini alıp onunla amel edemez. Eğer tespit edebilirse bunlardan sonuncusuyla amel edebilir. Değilse vecih sahibi fakihin tercih ettiği ile amel eder. Şayet ikisini de aynı anda söylemişse ve birini tercih etmemişse veya ondan iki vecih nakledilmiş fakat bunları bir vakitte mi yoksa iki ayrı vakitte mi söylediği bilinmiyorsa, dolayısıyla ilk söylenen bilinmiyorsa tercihe şayan olanın hangisi olduğuna dair araştırma yapıp ona göre amel etmesi gerekir. Eğer tahrîc ve tercih ehli ise kendisi tercihe şayan olan görüşü tespit eder. Şayet tahrîc ve tercihe ehil değil ise diğer Şâfiî fakihlerin bu vasıflara sahip olanlarının eserlerinden tercihe şayan olan görüşü nakleder. Fakat her hangi bir yolla mutemet olan görüşü tercih hâsıl olmazsa, mutemet görüş belli olana kadar tevakkuf eder.²²

Ancak iki vechin aynı şahsa ait olması durumu dışında, birinin diğerinden önce veya sonra olmasının bir önemi yoktur. Vecihlerden biri nassa dayanılarak diğeri ise tahrîc yoluyla ortaya konulmuşsa, genelde nassa dayanılarak ortaya konulan görüş sahih olup ona göre amel edilir. Nevevî, nassa dayalı hükmün tahrîc yoluyla elde edilmiş hükümden daha tercihe şayan olmasının, Şâfiî'nin iki kavinden birini tercih etmiş olmasının ruchâniyetinden evlâ olduğunu söyler. Ancak tahrîc yoluyla elde edilmiş hükmün, mansûs ile muharrec arasındaki hükmü tespit etmenin çok zor olduğu bir meselede olması durumunun bunun dışında olduğunu, böyle bir durumun da çok nadir olduğunu belirtir.²³

Eğer tercihe ehil olmayan bir kişi, iki vecihten tercihe şayan olanı konusunda Şâfiî fakihler arasında ihtilaf olduğunu görürse tercihte çoğunluğun, daha alim ve daha takvalı olanın sahih gördüğü görüşe itimat etmelidir. Biri ilim diğeri takvada ön plana çıkmış iki kişinin görüşü birbiriyle tearuz ederse, daha âlim olanın görüşü tercih edilir. Şayet vecihler arasında âlimlerin yaptığı herhangi bir tercih bulamazsa bu iki görüş sahiplerinin vasıflarına bakar.²⁴ Yani Şâfiî'nin kavilleri ile ilgili Şâfiî fakihler nezdinde Büveytî (ö. ۲۳۱), Rebî' el-Murâdî (ö. 270) ve Müzenî'nin (ö. 264) rivayet ettikleri Rebî' el-Cîzî (ö. 256) ve Harmele'nin (ö. 243) rivayetlerine takdim edildiği gibi²⁵ vecih sahibi fakihlerin ilimdeki derecelerine bakıp ona göre tercih eder.

Nevevî'ye kadar ki değerlendirmeler bu şekilde iken, Rafî ve Nevevî'nin mezhepteki çalışmaları ve onlardan sonra gelen muteahhirin fakihlerin onların bu çalışmaları bağlamında onlara bakışı ile durum değişmiş ve şu değerlendirme ortaya çıkmıştır: Tercih ehli olan müftüler, Şeyhayn diye nitelenen Rafî ve Nevevî'nin birlikte

20 Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/107; Heytemî, Şihâbuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer (ö. 973), *el-Fetâ-ve'l-kübrâ el-fikhiyye*, 1/300.

21 Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/107.

22 İbnü's-Salâh, *Edebü'l-müftî ve'l-müşteftî*, 124; Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/107-111.

23 Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/111.

24 Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/111.

25 İbnü's-Salâh, *Edebü'l-müftî ve'l-müşteftî*, 126-127; Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/110-111. Ayrıca bkz. Ömer Aslan – Abdurrahman Haçkalı, “Şâfiî Mezhebinde Fetva Usulü ve Kullanılan Başlıca Rumuz ve Terimler”, *Harran İlahiyat Dergisi* 54 (Hazi- ran 2021), 70.

tercih ettiği görüşle, ihtilaf etmişlerse Nevevî'nin tercih ettiği ile onun tercihinin bulunmadığı bir meselede Rafîî'nin tercihi ile fetva verirler. Muteahhirin fakihlerin Şeyhayn'in hata ettiği konusunda ittifak ettikleri konular bunun dışındadır. Tercih ehli olmayan müftüler ise, İbn Hacer el-Heytemî veya Remlî'nin görüşü ile fetva verebilirler. Onların ifadelerini tetkik eden sonraki fakihlerin, hata ettikleri noktada ittifak ettikleri bir konu bunun haricindedir.²⁶

1.3. VECİHLER İÇİN KULLANILAN ÜSTÜNLÜK İFADELERİ

Şâfiî fukahâsının gerek görüşlerle ilgili ıstılahları gerekse bunlar arasında tercihi ortaya koyan çeşitli ifadeler kullandıkları görülmektedir. Ancak bazı Şâfiî fukahâsının kavil dediğine diğer bazısının vecih dedikleri durumlar da bulunmaktadır. Râfiî bu farklı isimlendirme ile ilgili şöyle demektedir: “Buradaki ihtilafı, iki kavil yerine iki vecih olarak ifade edenler vardır. Nitekim Gazzâlî de burada bu şekilde ifade etmiştir. İki kavil, mansûs olmadığı zaman çoğunlukla iki vecih tabiri ile dile getirilir.”²⁷ Başka bir yerde de şöyle demiştir: “Bazen iki kavil yerine bu meselede iki vecih vardır denilmektedir. Bu farklılığın sebebi İmamın (Cüveynî) işaret ettiği üzere bu iki kavlin mansûs olmayıp Şâfiî'nin usûl ve kavaidine göre istinbât edilmiş olmasından dolayı bazıları iki kavil bazıları da iki vecih olarak onu ifade etmişlerdir.”²⁸ Nevevî de, Şîrâzî'nin *el-Mühezzeb*'de bu iki ıstılahı birbirleri yerine kullanma sıkıntısına dikkat çekmiştir. Râfiî *kavil*, *vecih* ve *tarik* ıstılahlarını birbiri yerine kullanmamakla birlikte, diğer birçok fakih gibi onun da bunlardan tercihe şayan olanını belirleme noktasında aynı ıstılahı farklı tercihler için kullandığını görmekteyiz.²⁹ Ancak Şâfiî fakihlerin bu ıstılahları kullandıkları ve özellikle Rafîî'nin kullanımlarında Nevevî'ye önemli manada öncülük ettiğini söylemek mümkündür.

Rafîî, *el-Azîz* adlı eserinde, iki kavilden tercih edilenini *el-azhar*(الأظهر)³⁰, *el-asahh* (الأصح)³¹, *es-Sahîh* (الصحيح)³², *el eşher* (الأشهر)³³, *el-meşhûr* (المشهور)³⁴, *el-ahsen* (الأحسن)³⁵ veya *el-eşbeh* (الأشبه)³⁶ ıstılahlarıyla ifade etmiştir. İki vecihten tercih edilenini ise *el-asahh* (الأصح)³⁷, *es-Sahîh* (الصحيح)³⁸, *el-azhar* (الأظهر)³⁹, *el-eşbeh* (الأشبه)⁴⁰, *el-mezheb* (المذهب)⁴¹, *el-akyes* (الأقيس)⁴², *el-eşher* (الأشهر)⁴³, *el-ekrab* (الأقرب)⁴⁴, *el-ekvâ* (الأقوي)⁴⁵ veya *el-a'del* (الأعدل)⁴⁶ ile tanıtmıştır. Ayrıca iki tarik arasında tercihte bulunurken de *el-azhar* (أظهر)⁴⁷, *el-asahh*

26 El-Kürdî, Muhammed b. Süleyman, *el-Fevâidü'l-medeniyye fi men yüftâ bi kavlihi min eimmeti 'ş-Şâfiîyye*, (Lübnan: Daru Nuru's-Sabâh – Daru'l-Cefâni ve'l-Câbî, 2011), 42-43, 58.

27 Rafîî, Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Muhammed b Abdülkerim el-Kazvînî, *el-Azîz şerhu'l-veciz: el-Ma'rûf bi 'ş-Şerhu'l-kebîr*; (thk. Ali Muhammed Muavviz – Adil Ahmed Abdülmevcûd), (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 1/302.

28 Rafîî, *el-Azîz*, 10/497.

29 Musa Kazım Bakır, *Horasan Şâfiîliği ve Râfiî* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 258.

30 Rafîî, *el-Azîz*, 1/25.

31 Rafîî, *el-Azîz*, 1/30, 31, 44.

32 Rafîî, *el-Azîz*, 1/216

33 Rafîî, *el-Azîz*, 1/296.

34 Rafîî, *el-Azîz*, 1/23, 2/50.

35 Rafîî, *el-Azîz*, 2/28.

36 Rafîî, *el-Azîz*, 3/362.

37 Rafîî, *el-Azîz*, 1/14, 15, 20, 34, 39.

38 Rafîî, *el-Azîz*, 1/224.

39 Rafîî, *el-Azîz*, 1/24, 25, 26, 38.

40 Rafîî, *el-Azîz*, 1/208, 4/81, 291.

41 Rafîî, *el-Azîz*, 1/47, 73

42 Rafîî, *el-Azîz*, 1/397, 3/389.

43 Rafîî, *el-Azîz*, 1/359, 6/42.

44 Rafîî, *el-Azîz*, 8/102.

45 Rafîî, *el-Azîz*, 7/100.

46 Rafîî, *el-Azîz*, 12/363.

47 Rafîî, *el-Azîz*, 2/68, 5/160.

(الأصح)⁴⁸, *el-eşher* (الأشهر)⁴⁹, *el-eşbeh* (الأشبه)⁵⁰, *el-ekvâ* (الأقوي)⁵¹ veya *el-a'del* (الأعدل)⁵² olanı demiştir. *el-Muharrar* adlı eserinde ise, iki kavilden biri ile ilgili tercihi ifade ederken *esahh* (أصح)⁵³ lafzını kullanmış, iki vecihten biri ile ilgili tercihi dile getirirken *azhar* (أظهر)⁵⁴ veya *esahh* (أصح)⁵⁵ ifadelerini kullanmıştır.

Buna göre, Nevevî'nin kullandığı birçok ıstılahı daha önce Rafîî'nin kullandığını ancak bunlar arasında Nevevî'nin yaptığı gibi net bir ayırım yapmadığını; tercihe şayan *kavil*, *vecih* veya *tarik* için aynı ifadeleri kullandığını söylemek mümkündür. Yani Rafîî iki veya daha fazla kavil, vecih veya tarik bulunduğunu açıkça belirttikten sonra bunlardan tercih edilenin hangisi olduğunu aynı ifadelerle dile getirmiştir. Bu durumda Rafîî, Şâfiî'nin kavilleri, ashâbın vecihleri veya Şâfiî fukahânın tariklerini aynı tercih ifadeleriyle belirtebilmekte, her birisi için ona has ayrı tercih ifadesi kullanmamaktadır. Dolayısıyla onun sade tercih ifadelerinden, bu ihtilafın kaviller, vecihler veya tariklerden hangisi arasında olduğu anlaşılmamaktadır.

Nevevî ise, Rafîî'nin kullandığı bütün bu ıstılahlara eserlerinde yer verdiği gibi, bunlara ilave ıstılahlar da kullanmaktadır. Ancak o, Rafîî ve ondan önceki fukahânın kullanımındaki karışıklığa düşmemek için hangi ıstılahtan neyi kastettiğini de genellikle eserlerinin mukaddimelerinde izah etmiştir. Fakat ayrıntılı eserlerinde bu tür ıstılahlara daha az, muhtasar türü eserlerinde ise daha çok müracaat etme ihtiyacı duyduğundan ve ayrıntılı eserlerinde görüşler arasında karışıklığı ortadan kaldıracak şekilde geniş izahlar bulunduğundan, bu tür eserlerinin mukaddimelerinde hangi ıstılahı hangi bağlamda kullanacağına ya hiç yer vermemiş ya da daha öz olarak yer vermiştir.

Nevevî, Şâfiî mezhebinde ashâbü'l-vücûh olarak bilinen fakihlerin görüşlerini ifade eden *vecihler* arasındaki ihtilaf durumunda, bu ihtilafın kuvveti ve zayıflığı bakımından tercih/üstünlük ifadeleri kullanmıştır. İhtilafın güçlü olması, yani karşıt görüşün de kuvvetli olması durumunda tercih edilen görüşü dile getirmek için *el-asahh* (الأصح) ifadesini tercih etmiştir. İhtilafın zayıf olması, yani tercih edilmeyen görüşün tercih edilen ile tearuzu zayıf ise bu durumda tercih edilen görüş için *es-sahîh* (الصحيح) ifadesini kullanmıştır.⁵⁶ Bu iki ıstılahı ilave olarak *et-Tahkîk* isimli eserinde, tercih edilmeyen görüşün tercih edilen görüşe karşıtlığı önemsenmeyecek derecede zayıf ise *es-savâb* (الصواب)⁵⁷ ıstılahı ile bunu dile getirmiştir. Ayrıca Nevevî, bu son eserinde üç tercih ifadesiyle dile getirdiği racih görüşün karşıtı olan görüşü/vecih de belirli ifadelerle dile getirmiştir. Buna göre, *el-asahh*'ın karşıtı olan görüş için “şöyle de denilmiştir” (وقيل) – *el-Minhâc*'da bunu hem *esahh*'ın hem de *sahîh*'in karşıtı olan zayıf görüş için kullanmıştır.⁵⁸ – *es-sahîh*'in karşıtı olan görüş için “şöyle de hikaye edilmiştir” (حكي) ve *es-savâb*'ın karşıtı olan görüş için “bir görüşte deniliyor ki” (يقال) tabirini kullanmıştır.⁵⁹ Yine Nevevî, “bir veche göre” (في وجهه) dediğinde, bunun zayıf bir görüş / vecih olduğunu ifade etmektedir.⁶⁰ Buna göre Nevevî, mezhepte ashâbü'l-vücûh olarak nitelenen fakihlerin görüşleri arasındaki ihtilafın kuvvet ve zayıflığına göre tercih edilen görüş için *el-asahh*, *as-sahîh* ve *es-savâb* tabirlerini, bunların karşıtı olan görüşler için de birer ifade kullanmıştır.

48 Rafîî, *el-Azîz*, 1/221.

49 Rafîî, *el-Azîz*, 2/476, 4/96, 243.

50 Rafîî, *el-Azîz*, 4/451.

51 Rafîî, *el-Azîz*, 9/230.

52 Rafîî, *el-Azîz*, 9/65.

53 Rafîî, Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Muhammed b Abdülkerim el-Kazvînî, *el-Muharrar fi fikhi'l-İmam eş-Şâfiî*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hüseyin İsmail (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005), 8, 10, 11, 12, 16.

54 Rafîî, *el-Muharrar*, 9, 11, 13.

55 Rafîî, *el-Muharrar*, 9, 11, 13.

56 Nevevî, Muhyiddin Ebî Zekeriyya Yahya b. Şeref, *Minhâcu't-talibîn ve 'umdetu'l-müftîn*, (Beyrut: Daru'l-Minhâc, 2005), 75; a.mlf., *Ravzatü't-talibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd – Ali Muhammed Mu'avviz, (Riyad: Daru Alemlî'l-Kütüb, 2003), 1/114; a.mlf., *et-Tahkîk*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd – Ali Muhammed Mu'avviz, (Beyrut: Daru'l-Cîl, 1992), 29-30.

57 Her ne kadar *er-Ravza*'nın mukaddimesinde bu ıstılahı değinmemişse de, eserin içinde çeşitli konulardaki tercihlerinde bu ıstılahı kullandığı görülmektedir. Bazı örnekler için bkz. *Ravzatü't-talibîn*, 3/294, 298, 5/110, 403, 7/309, 8/47, 56, 77.

58 Nevevî, *Minhâc*, 75.

59 Nevevî, *et-Tahkîk*, 30.

60 Nevevî, *et-Tahkîk*, 31.

Nevevî *en-nass* (النص) ifadesini kullandığında, Şâfiî'nin açık nassını kasteder ki, bunun karşısında ya zayıf bir vecih ya da tahric yoluyla elde edilmiş tercih edilmeyen (mercûh) bir görüş vardır.⁶¹ Nevevî, *racih olan görüşe göre* (على الراجح) dediğinde, orada iki veya daha fazla meselenin bulunduğunu ve bir kısmında iki veya daha fazla kavi, vecih ya da *tarik* olduğunu, bunların bazısında ihtilaf bulunmakla birlikte, tamamının racih /tercih edilen olması noktasında müşterek olduğunu ifade eder. *El-Minhâc*'da racih olan görüşe muhalif olan görüşü belirtmek için “bir kavle göre de şöyledir” (وفي قول كذا) ifadesini kullanır.⁶²

Tercihle üstünlük ifade eden yukarıdaki ıstılahlar dışında, Nevevî'nin eserlerinin mukaddimelerinde yer vermediği ancak eserlerinin içinde, yukarıdaki ıstılahlar kadar olmasa da, bir meselede birbirine muarız birden fazla kavi, vecih veya *tarik* bulunduğunda, bunlardan birinin çeşitli açılardan diğerlerinden daha üstün olduğunu ifade etmek için farklı bazı ıstılahlar da kullandığı görülmektedir.

Bunlardan bir tanesi *arçah* (أرجح) ıstılahı olup, bir kavlin, vechin veya *tarik*in tercihe şayan olması bakımından diğer kavi, vecih ve *tarik*ten daha açık olmasıdır. Bunun mukabili olarak, tercih sebeplerinden biri tarafından desteklenen manasında *er-râcih* ıstılahı kullanılmıştır. Her ne kadar Nevevî'nin bu ıstılahı başvurmadığı söylenmişse de,⁶³ *er-Ravza*'daki tercihlerine bakıldığında bunun doğru olmadığı ve onun da bu ıstılahı başvurduğu, ancak daha çok vecihler arasındaki ihtilaf durumunda buna müracaat ettiği söylenebilir.⁶⁴

Daha önce Gazzâlî ve Rafîî'nin sonra da Nevevî'nin kullandığı ıstılahlardan biri de *el-akvâ* (الأقوى) ıstılahı olup, ihtilaf durumundaki kavi veya vecihlerden “anlam bakımından daha kuvvetli olan kavi⁶⁵ veya vecih⁶⁶” manasında kullanılmıştır.

Nevevî'nin eserlerinde yer verdiği ıstılahlardan biri de *efkah* (أفقه) ifadesidir. Görüldüğü kadarıyla bu, birbirine muhalif vecihlerden birinin fıkha, fıkıh mantığı ve esaslarına daha uygun olması ve bu sebeple tercih edilmesidir.⁶⁷

Yine Gazzâlî ve Rafîî'nin de kullandığı ve Nevevî'nin eserlerinde de geçen kavramlardan biri de *akyes* (أقيس) ifadesidir. Nevevî, bir meselede birden fazla birbirinden farklı görüş bulunduğunda bunlardan birinin kıyastaki asl, illet veya her ikisi açısından diğer görüşlerden daha güçlü olduğu ve dolayısıyla kıyasa daha uygun olduğu durumlarda bu ıstılahı kullanmıştır.⁶⁸ Böylece görüşlerden birini kıyasa daha fazla uygunluk açısından tercih etmiştir.

Nevevî'den sonraki Şâfiî fakihler genellikle onun *el-Minhâc* adlı eseri üzerinden yürüdükleri ve çalışmalarını onun şerhleri ve bu şerhlerin haşiyeleri şeklinde olduğundan onun belirlediği ıstılahları aynen kullandıklarını söylemek mümkündür. Dolayısıyla bu ıstılahlar için son belirleyicinin Nevevî olduğunu söyleyebiliriz.

2. ASHÂBÜ'L-VÜCÛH İSTILAHİ VE İLGİLİ HUSUSLAR

Bu ana başlık altındaki alt başlıklarda, Şâfiî mezhebinde vecih diye nitelenen görüşlerin sahipleri anlamına gelen ashâbü'l-vücûh ıstılahından Şâfiî fakihlerin ne kastettikleri, bu fakihlerin özelliklerinin neler olduğu, bunları belirlemek için ne tür kriterlerin dile getirildiği, kimlerin ashâbü'l-vücûh sayıldığı, kimlerle ilgili tartışmaların olduğu ve mezhebin gelişiminde ashâbü'l-vücûhun rolü hususları incelenecektir.

61 Nevevî, *Minhâc*, 75; a.mlf., *et-Tahkîk*, 30.

62 Nevevî, *Minhâc*, 75.

63 Muhittin Özdemir, *Şâfiî Fürû' Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 190.

64 Nevevî'nin bu ıstılahı kullandığına dair bazı örnekler için bkz. *Ravzatü't-tâlibîn*, 3/323, 8/102, 150, 355.

65 Bkz. Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 8/314.

66 Bkz. Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 3/171, 8/239, 290; Özdemir, *Şâfiî Fürû Fıkıh*, 192.

67 Bazı örnekler için bkz. Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 3/354, 360, 5/114, 388, 710.

68 Özdemir, *Şâfiî Fürû Fıkıh*, 193. Bazı örnekler için bkz. Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 3/254, 5/46.

2.1. ASHÂBÜ'L-VÜCŪH İSTILAHİ

Ashâbü'l-vücûh ıstılahı, Şâfiî fakihler tarafından zahirde farklılık gösteren çeşitli şekillerde tarif edilmiştir. Ancak bunları temelde ikiye indirgemek mümkündür.

Bunlardan biri, Sübkî'nin yaptığı tarif olup şu şekildedir: “*Mezhep imamının açık ifadelerinden fîrua dair meseleleri tahrîc edebilen kişidir.*”⁶⁹ Sübkî'nin eserini şerh eden Mahallî bu tarife bağlı kalmıştır.⁷⁰ Ancak bu tarife kapsayıcı olmadığı şeklinde itiraz edilebilir. Çünkü bu derecedeki müçtehidin sadece imamının açık ifadelerine (nusûs) dayalı olarak içtihat edip hükmü istinbat edeceği ifade edilmektedir. Oysa Zerkeşî'nin (ö. 794) de ifade ettiği gibi hükümleri imamının usûlüne dayalı olarak tahrîc ve istinbatta bulunan fakihler de bu mertebededir.⁷¹ Ancak bu itiraza, imamın nusûsundan maksadın onun kavâid ve usûlünü de kapsadığı şeklinde cevap vermek mümkündür.

Diğeri ise İbnü's-Salâh'ın yaptığı tarif olup Nevevî de onu aktarmıştır: Buna göre bu gruba giren Şâfiî fukahâsının her biri, “*İmamının mezhebiyle mukayyed bir müçtehit olmakla birlikte, delile dayalı olarak görüşlerini belirlemede bağımsız, fakat bu delillendirmede imamının usûl ve kavâidinin dışına çıkmayan bir niteliğe sahiptir... bu ashâbımızdan ashâbü'l-vücûhun özellikleridir.*”⁷² Bu tarifi de kapsayıcı olmadığı, imamın nusûsunu kapsamadığı şeklinde itiraz edilebilirse de tarifte bunları da kastettikleri ilerde verdikleri izahlardan da anlaşılmaktadır. Netice olarak şunu söylemek mümkündür: Vecih diye nitelenen görüş sahibi fakih (ashâbü'l-vücûh), mezhep imamının açık ifadeleri, kavâidi ve usûlüne dayalı olarak şer'î hükümleri tahrîc ve istinbat edebilen fakihtir.⁷³

İbnü'n-Salâh ve Nevevî bu tür bir fakihin vasıflarını şöyle izah etmektedirler: Bir fakihin bu gruba girebilmesi için, fikhî ve usûlünü, hükümlerin tafsili delillerini, kıyas yapma çeşitlerini ve illeti belirleme yollarını bilmesi, hükümlerin tahrîc ve istinbatına ehil olması, imamı tarafından hükmüne değinilmemiş bir hususu onun usûlünü esas alarak çözebilmesi gerekir. Ancak böyle bir fakih, müstakil müçtehidin sahip olduğu bazı özelliklere sahip olmamasından dolayı - örneğin hadis veya Arap dilindeki bazı eksikliklerinin olması gibi - imamını taklit etme şaibesinden tamamen kurtulamaz. Nitekim imamının usûlüyle mukayyed olan fakih çoğu kere hadis ve Arap dilinde kimi eksiklikler taşımaktadır. Bu niteliklere sahip olan fakih, imamının ortaya koyduğu hükümleri (nusûs) temel alır ve onlardan istinbatta bulunur. Dolayısıyla onun, imamının ifadeleri karşısındaki durumu, müstakil müçtehidin şâri'in nasları karşısındaki durumu gibidir. Çoğu kere, müstakil müçtehidin naslar karşısında davrandığı gibi, o da imamının delili ile iktifa edip karşı delil aramaz. Bunlar ashâbü'l-vücûh sayılan Şâfiî fukahâsının özellikleri olup, önde gelen Şâfiî fakihleri veya çoğunluğu bu niteliklere sahiptir. Bu gruba giren fakihlerin verdiği fetvâ ile amel eden kişi, onu değil, mezhep imamını taklit etmiş olur.⁷⁴

Şâfiî fukahâyâ göre, burada zikredilen niteliklere sahip olan fakih ile farzı kifâyeye gerçekleşmez. Ancak bu görüşü aktaran İbnü's-Salâh'a göre, fetvanın dayandığı ilimleri ihya etmede bunlarla farzı kifâyeye yerine gelmese de fetvanın kendisi ile ilgili farziyet yerine gelir. Zira sahih olan görüşe göre müstakil imamının yerine geçmiş olmaktadır.⁷⁵ Ayrıca mukayyed müçtehit bütün meselelerde olmasa da bazı meselelerde müstakil müçtehit mertebesinde olabilmekte ve imamının nassının olmadığı bir konuda onun usûlüne göre delillerden hüküm tahrîc edebilmektedir. Sahih olan ve kendisiyle amel edilen görüş budur. Ayrıca bu hususların, Ebû İshak eş-Şîrâzî ve başkalarının aktardığı şu ihtilafa dayandırılması gerekir. O da, Şâfiî fakihlerin tahrîc yoluyla ortaya koydukları hükümlerin Şâfiî'ye nispet edilip edilemeyeceği hususudur. Sahih olan görüşe göre tahrîc yoluyla elde edilen görüş mezhep imamına nispet edilmez. Fakih bazen imamının

69 Sübkî, Ebû Nasr Taceddin İbnü's-Sübki Abdülvehhab b. Ali b. Abdülkafî, *Cem' u'l-cevâmi' fî ilmi usûli'l-fikh* (Mahallî şerhi ve Attar haşiyesiyle birlikte), (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.y.), 2/425.

70 Mahallî, Ebu Abdullah Celaleddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Ensari, *Şerhu'l-Celal el-Mahallî alâ Cem' u'l-cevâmi'* (Attar haşiyesiyle birlikte), (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.y.) 2/425.

71 Zerkeşî, Bedrüddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah (ö. 794), *Teşnîfü'l-mesâmi' bi Cem'i'l-cevâmi'*, thk. Seyyid Abdülaziz – Abdullah Rabî', (Mektebetü Kurtuba, 1998), 4/575.

72 İbnü's-Salâh, *Edebü'l-müftî ve'l-müşteftî*, 94; Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/76.

73 Mutâvî'a – Ebû Mu'nîs, “İtticâhâtü Fukahâi's-Şâfiyye”, 183-184.

74 İbnü's-Salâh, *Edebü'l-müftî ve'l-müşteftî*, 94-95; Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/76.

75 İbnü's-Salâh, *Edebü'l-müftî ve'l-müşteftî*, 95; Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/76.

açık bir ifadesine (nass) dayanarak tahriçte bulunur. Bazen de belirli bir sözünü göremez ve onun hüccet kabul edebileceği bir delil bulur ve gereğine göre fetva verir. Böylece onun usûlüne göre tahriçte bulunmuş olur. Şayet imamı bir konuda bir hüküm vermişse ve bu konuya benzer başka bir meselede onun hilafına bir hüküm vermişse, o da bu ikisinden birine dayanarak tahriçte bulunmuşsa bu, tahrice dayalı bir hüküm olarak nitelenir. Ancak imamının bu iki ifadesi (nassı) arasında fark görmemiş olması gerekir. Aksi takdirde iki nassı da zahirlerine göre değerlendirmesi gerekir. Şâfiî fukahâsı, aralarındaki farkın imkânı konusunda ihtilafa düştüklerinden bu gibi durumlarda ortaya konulan hükmün tahrir olarak görülmesi konusunda da çok kere ihtilafa düşmektedirler. Nevevî, bu gibi durumların çoğunda farkın ortaya konulmasının mümkün olduğunu ve bunu dile getirdiklerini belirtir.⁷⁶ Bu gruba giren fakihlerin mezhep içindeki faaliyetleri yukarıdaki değerlendirmelerde de görüldüğü üzere genelde tahrir türünden olduğu için bunlara “ashâbü't-tahrir” de denir.

2.2. ŞAFİİ FAKİHLERİN ASHÂBÜ'L-VÜCÛHU BELİRLEME KRİTERLERİ

Mezhep içinde ihtilafın cari olduğu ve Şâfiî fakihlerin görüşlerinin farklılık arz ettiği önemli konulardan biri de ashâbü'l-vücûh ıstılahının sınırlarının ve bu kapsama giren fakihlerin belirlenmesi hususudur. Zira kimisine göre mezhepte önemli bir mevkiye sahip olan Cüveynî ve Gazzâlî gibi fakihler bu kategoride sayılmazken görünürde daha düşük mertebedeki bazı fakihler ise ashâbü'l-vücûhtan sayılmış ve dolayısıyla mezhepte itimat edilmesi açısından görüşleri tercih edilir olmuştur. Bu sebeple, bu ıstılah kapsamına giren fakihlerin belirlenmesi mezhep içinde önem kazanmış ve özellikle İbnü's-Salâh, Nevevî ve sonrasında birçok fakih bununla ilgili değerlendirmeler ortaya koymuş ve onların özelliklerini belirlemeye çalışmışlardır. Buna göre gerek Şâfiî fakihlerin biyografilerini ortaya koyan tabakât yazarlarının gerekse diğer Şâfiî müellif ve şârihlerin bu konuda söylediklerinin incelenmesi gerekmektedir. Yazdıkları makalede bu tarz bir inceleme yaptıkları görülen Mutâvî'a ve Ebû Mu'nis burada, biri belirli bir zaman dilimini zikreden dar eğilim, diğeri ise her hangi bir zaman dilimi zikretmeksizin bazı özelliklere sahip olmayı yeterli gören geniş eğilim şeklinde iki eğilim bulunduğunu belirtmişlerdir. Daha sonra değerlendirme kısmında zaman kaydının hasr için değil ağırlıyet (genelleme) için olduğunu ifade etmişler ve bunu destekleme mahiyetinde, bu zaman dilimini zikreden fakihlerden biri olan Heytemî'nin, bu tarihten sonraki bazı fakihleri mutlak-mukayyed müçtehit olarak zikretmesini aktarmışlardır.⁷⁷ Dolayısıyla gerek bu araştırmacıların son değerlendirmeleri gerek bizim yaptığımız incelemenin neticesi, Şâfiî fakihlerin bu konudaki değerlendirmelerinin iki eğilim şeklinde sunulmasının isabetli olmayacağı şeklinde olup şu şekilde konuyu izah etmek mümkündür.

Öncelikle bir fakihin mezhepte ashâbü'l-vücûh kategorisinde bir müçtehit sayılabilmesi için usûl eserlerinde zikredilen, müçtehitlerde bulunması gereken müslüman ve mükellef olma, Arap dilini, Kur'an'ı, Sünnet'i, icmaı, usûlü'l-fikhı bilmesi ve tabiatı gereği sözün maksadını anlayacak fıkıh melekesine sahip olması (fakihü'n-nefs) şeklindeki şartları taşıması gerekir.

Ayrıca ashâbü'l-vücûh kategorisinde mezhepte müçtehit olan fakihlerin İbnü's-Salâh ve Nevevî'den yukarıda aktardığımız şu hususlara da özellikle sahip olması gerekmektedir: Bu kategorideki fakihin, fikhı ve usûlünü, hükümlerin tafsili delillerini, kıyas yapma çeşitlerini ve illeti belirleme yollarını bilmesi, hükümlerin tahrir ve istinbatına ehil olması, imamı tarafından hükmüne değinilmemiş bir hususu onun usûlünü esas alarak çözebilmesi gerekir.⁷⁸ Sonraki dönem Şâfiî fakihler de bu özellikler konusunda hemfikirdirler. Ancak ashâbü'l-vücûh kategorisindeki fakihlerin çoğunun buldukları zaman dilimini ifade etmek üzere Nevevî tarafından zikredilen bir zaman dilimi, sonraki birçok fakih tarafından da aynen zikredilmiş olup bu zamandan sonraki dönemlerde yaşayan fakihlerin bu kategoride sayılamayacağı şüphesini doğurmuştur. Bunların nerdeyse ittifak ederek zikrettikleri zaman dilimi takriben hicri beşinci yüzyılın sonudur.

Bu anlayışın oluşmasında başta *Tehzîbü'l-esmâ'* ve *'l-luğât* adlı eserinde Nevevî'nin ve onun söyledikleriyle istidlalde bulunan tabakat sahibi Şâfiî fakihlerin, bazı alimlerin biyografilerinde “ashâbü'l-vücûh

76 Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/76-77.

77 Mutâvî'a – Ebû Mu'nis, “İtticâhâtü Fukahâi's-Şâfiyye”, 186-193.

78 İbnü's-Salâh, *Edebü'l-müftî ve'l-müşteftî*, 94-95; Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/76.

Şâfiî fakihlerdendir” ve benzeri ifadelerle açıkça vecih sahibi olduğunu ifade etmeleri ve bu şekilde ifade ettikleri son kişinin takriben hicri beşinci yüzyılın sonlarında vefat etmiş olmasının etkisi olmuştur. Nitekim Sübkî'nin *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ* adlı eserinde ashâbü'l-vücûh olarak nitelediği son fakihe dört yüzlü rakamları ifade eden dördüncü tabakanın sonlarında yer verdiği Ebû Bekir es-Saydelânî'dir.⁷⁹ İbn Kesîr'in (ö. 776) *Tabakatü's-Şâfiye* adlı eserinde bu kategoride saydığı son fakih Ebu'l-Mehâsin er-Rûyânî olup hicri beş yüz ikide (502)⁸⁰, İbn Kâdi Şöhbe'nin (ö. 851) de *Tabakatü's-Şâfiye* adlı eserinde bu şekilde nitelediği son fakih hicri dört yüz yetmiş sekizde (478) vefat eden Ebû Sa'd el-Mütevelli'dir.⁸¹

Ayrıca ashâbü'l-vücûh kategorisindeki fakihlerin mertebesinin çok yüksek olduğu ve diğer fakihlerin onların derecesine ulaşamayacağı düşüncesi bu fakihlerde mevcuttur. Nitekim Nevevî, ashâbü'l-vücûhtan sonraki fukahâ tabakasını tanıtırken “Hükümlerin tahricinde önceki grubun seviyesine ulaşmamakla birlikte verdikleri fetvalarda onların seviyesinde veya onlara yakın bir birikimi ortaya koymakta ve celî kıyasla yetinmeksizin kendilerine ulaşmış ilmi birikime kıyas yapabilmektedirler. Bazılarının verdiği fetvalar bir araya toplanmış, ancak bunların mezhebe iltihakı, ashâbü'l-vücûh'un verdiği fetvaların seviyesine ulaşmaz,”⁸² demiştir. Kaffâl es-Sağîr'in (ö. 417), kendi döneminde ashâbü'l-vücûh niteliğine sahip fakihlerin bulunmakla birlikte çok nadir olduklarını, ifade ettiğini aktaran İbnu'r-Rıf'a (ö. 710), onun döneminde bu niteliğe sahip çok sayıda talebeleri varken böyle diyorsa, bu özelliğe sahip fakihin bulunmadığı bizim dönemimizi var da sen düşün, demiştir.⁸³ Dolayısıyla belirledikleri zaman diliminden sonraki dönemlerde genelde bu dereceye ulaşamayan fakihler olduğundan, onları bu zaman dilimini belirtmeye sevk etmiştir.

Yine ister mutlak isterse müntesip ve mukayyed içtihadın kesilmesi veya çok azalması bu fakihlerin bunu genelleme babından zikretmelerinde etkili olmuştur, denilebilir. Nitekim hicri dokuz yüzlü yıllarda yaşamış Heytemî, Şâfiî'nin döneminden sonrasını kast ederek yedi yüz yıldan beri mutlak müçtehidin bulunmadığını ve hicri beşinci yüzyıldan sonrasını kastederek dört yüzyıldan beri de ashâbü'l-vücûh sahibi müçtehidin bulunmadığını ifade etmiştir.⁸⁴ Heytemî'nin bu ifadesinin genelleme mahiyetinde olduğu, bu tarihlerden sonra bu vasıflara sahip hiçbir müçtehidin bulunmadığı anlamına gelmediği, yine ona nispet edilen yukarıda aktardığımız ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Ayrıca Zerkeşî, Demîrî (ö. 808) ve Suyûtî (ö. 911) gibi bazı fakihlerin, ashâbü'l-vücûh ıstılahı ile ilgili herhangi bir zaman dilimi zikretmedikleri, içtihat için gerekli olan şartları taşımayı ve içtihat edebilme kabiliyetini yeterli saydıkları görülmektedir. Bunlara göre, mezhep içinde içtihat kabiliyeti ve şartlarını taşıyan bir fakih ister hicri beşinci asırdan önce isterse sonra yaşamış olsun fark etmeksizin ashâbü'l-vücûhtan sayılır.

Demîrî, İbnü's-Salâh'ın Cüveynî ve Gazzâlî'yi ashâbü'l-vücûh fakihlerden saydığını, İbnü'r-Rıf'a'nın ise onları bu kategoride saymadığını, ancak onun bu görüşüne muvafakat edilemeyeceğini, İbnü'r-Rıf'a'nın kendisinin de ashâbü'l-vücûhtan sayılması gerektiğini ifade etmiştir.⁸⁵ Suyûtî de Cüveynî ve Gazzâlî'nin müçtehit olduğuna dair nakillerde bulunmuştur.⁸⁶

Suyûtî', İbnü's-Salâh'ın içtihat iddiasında bulunduğunu; Zehebî (ö. 748), İbnü's-Sübkî, İbn Kesîr ve Zerkeşî'nin, İzz b. Abdüsselâm'ın (ö. 660) içtihat mertebesinde olduğunu ifade ettiklerini ve dolayısıyla

79 Sübkî, Tâcuddin Ebi Nasr Abdülvehhab b. Ali b. Abdülkâfi, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmud Muhammed et-Tenâhî – Abdülfettah Muhammed, (Daru İhyai'l-Kütübü'l-Arabiyye, 1964), 5/364.

80 İbn Kesîr, İmaduddin İsmail b. Ömer, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, thk. Abdülhafiz Mensûr, (Beyrut: Dâru'l-Medari'l-İslami, 2004), 2/501-502.

81 İbn Kâdi Şöhbe, Takiyuddin Ebu Bekir b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer b. Muhammed, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, (Haydarabad: Dairetü'l-Mearifi'l-Osmani, 1978), 1/264-265.

82 Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/77.

83 Mutâvi'a – Ebû Mu'nîs, “İtticâhâtü Fukahâi's-Şâfiyye”, 188.

84 Heytemî, *el-Fetâve'l-kübrâ el-fikhiyye*, 4/296; Mutâvi'a – Ebû Mu'nîs, “İtticâhâtü Fukahâi's-Şâfiyye”, 188-189.

85 Demîrî, Kemâlüddin Ebû'l-Bekâ Muhammed b. Musa b. İsa, *en-Necmü'l-vehhâc fî şerhi'l-Minhâc*, (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2004), 2/486.

86 Suyûtî, Celalüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir, *er-Redd alâ men ahlede ile'l-ard ve cehile enne'l-içtihad fî külli asrın farz*, (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-diniyye, t.y.), 99.

onu ashâbü'l-vücûhtan saydıklarını aktarmıştır.⁸⁷ Ebû Şâme (ö. 665) ve Tacuddin el-Ferkâh (ö. 729) kendilerinin müçtehit olduklarını iddia etmişlerdir. Suyûtî, Nevevî'nin *Mühezzeb* şerhinde yaptıkları ve özellikle mezhebin dışındaki tercihlerini inceleyen kişi onun müçtehit olduğunu görür demiştir.⁸⁸ Yine Suyûtî, İbnü'r-Rıf'a'nın mezhepte içtihat ve tercih ehli olduğunu, İsnevî'nin tercih ve tahrîc açısından mezhepte müçtehit olduğunu belirtmiş, birçok kişinin Bülkînî'yi (ö. 805) içtihat ehli olmakla tavsif ettiğini aktarmıştır.⁸⁹ Ayrıca Suyûtî, hocası Münâvî'nin (ö. 871) mezhepte içtihat ehliyetine sahip olduğunu söylemiştir.⁹⁰ Müçtehit vasfıyla nitelenen bu alimlerin tamamı hicri beşinci asırdan sonraki dönemlerde yaşamış fakihlerdir.

Ashâbü'l-vücûhu belirleme ile ilgili yapılan bu değerlendirmelerden şu ortaya çıkmaktadır: Mezhepte ashâbü'l-vücûh fakihlerin kimler olduğunu belirlemek kolay değildir. Zira bu durum, mezhepteki bütün fakihlerin, onların görüşlerinin ve bu görüşlerin mezhep imamının nusûs ve kavaidine uygunluğunun incelenip ortaya konulmasını gerektirir. Ayrıca mezhepte öyle bazı fakihler var ki, ashâbü'l-vücûhtan mı yoksa tercih ve fetva tabakasından mı olduğunu tespit edip birbirinden ayırmak son derece zordur. Çünkü bu son kısımda yer alanların da öyle bazı tercihleri var ki sahibinin ashâbü'l-vücûhtan olduğu izlenimini verecek kuvvettedir.⁹¹ Bu yüzden ashâbü'l-vücûh fakihlerin kimler olduğunu belirlemek hiç de kolay olmayan bir husus olup, onların mezhepteki konularından dolayı son derece de önemlidir. Bu sebeple onların görüşlerinin sonraki fakihlerin görüşlerinden ayırt edilip gerekli ehemmiyetin verilmesi için başta Nevevî olmak üzere sonraki fakihler tarafından büyük gayret sarf edilmiştir. Bu gayretler neticesinde ortaya konulanlardan anlaşılana, bu kategoride yer alacak fakihte bulunması gereken özellikler konusunda aralarında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Ancak bazı fakihlerin belirttikleri zaman diliminden, ashâbü'l-vücûh fakihlerin genelde hicri beşinci yüzyılın bitiminden önce yaşayan fakihler arasından olduğu, sonrasında ise bunların nadir olduğu, sonraki fakihlerden hiçbirisinin ashâbü'l-vücûhtan olmadığını iddia etmedikleri, anlaşılmaktadır.

2.3. VECİH SAHİBİ SAYILAN ŞAFİİ FAKİHLER

Şâfiî mezhebi müçtehitleri genelde şu beş tabakaya ayrılmıştır:

1) Mutlak (müstakil) müçtehid. 2) Müntesip müçtehid. 3) Mezhepte müçtehid. 4) Tercih ve fetvada müçtehid. 5) Mezhep hâfızı ve nâkili olanlar.⁹²

Mutlak müçtehid mezhep imamı olan İmam Şâfiî'dir.

Müntesip müçtehid ise mutlak icthad mertebesine ulaşmış olmakla birlikte kendisine ait müstakil bir usûlü bulunmayan ve mutlak müçtehidin usûlüne göre hüküm çıkarımında bulunan fakihtir. Bu sebeple müntesib olarak anılmaktadır. Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim b. Münzir (ö. 318), Muhammed b. Nasr el-Mervezî (ö. 294), Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310) ve Muhammed b. Hüzeyme (ö. 311) bu kısımda yer almaktadır.⁹³

Üçüncü kategoride yer alan mezhepte müçtehid fakihler aynı zamanda ashâbü'l-vücûh fakihler olarak da nitelenir. Bunların her ne kadar sayıları ve bazılarının bu kategoride olup olmadığı ile ilgili ittifak bulunmasa da Nevevî ve tabakât sahibi Şâfiî fakihlerin belirlemelerine dayalı olarak son dönem araştırmacılar bunların biyografilerini peş peşe olmak üzere toplu bir şekilde vermişler ve bunları çeşitli açılardan da taknâ simlere tabi tutmuşlardır. Burada Heyto'nun yaptığı taksim olan, kendisinden aktarılan vecihleri çok olan

87 Suyûtî, *er-Redd*, 100.

88 Suyûtî, *er-Redd*, 100.

89 Suyûtî, *er-Redd*, 103.

90 Suyûtî, Celalüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir, *Teysîrü'l-İctihad*, thk. Fuad Abdülmünim Ahmed, (Mekke: el-Mektebetü't-Ticariyye, t.y.), 57.

91 Heyto, Muhammed Hasan, *el-İctihâd ve tabakâtü müctehidi's-Şâfiyye*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988), 6.

92 İbnü's-Salâh, *Edebü'l-müftî ve'l-müşteftî*, 86-100; Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/75-77; Heyto, *el-İctihâd*, 16; Müctehidlerin kısımları için ayrıca bkz. Bedri Aslan, "Günümüz Fıkıh Problemlerinin Çözümünde İctihâd Şartlarının Yeniden Değerlendirilmesi", *İslam Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlakı*, Ed. Mahsum Aytepe-Teceli Karasu (İstanbul: Ensar Yayınları, 2019), 3/250-251.

93 Heyto, *el-İctihâd*, 37-38.

(müksirûn) ile az olan (mükillûn) şeklindeki taksime göre bu kategorideki fakihlerin isimlerini vermekte yarargörüyoruz.⁹⁴

Vecih türü görüşleri çok olanlar:

1- Ebû Muhammed Ahmed b. Muhammed İbn Binti'ş-Şâfiî (ö.?), 2- Ebû Said Osman b. Said es-Sicistânî ed-Dârimî (ö.280), 3- Ebu'l-Kasım Osman b. Said el-Enmâtî (ö.288), 4- Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahim el-Büşencî (ö.291), 5- Ebû Cafer Muhammed b. Ahmed et-Tirmizî (ö.295), 6- Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Fârisî (ö.305), 7- Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ömer b. Süreyc (ö. 306), 8- Ebu't-Tayyib b. Muhammed b. Fadl b. Seleme (ö.308), 9- Ebû Abdullah b. Zübeyr b. Ahmed b. Süleyman ez-Zübeyrî (ö.317), 10- Ebû Ali el-Hüseyin b. Salih b. Hayrân (ö.320), 11- Ebû Said el-Hasan b. Ahmed b. Nasr el-İstahrî (ö.328), 12- Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah es-Sayrafî (ö.330), 13- Ebû Yahya Zekeriya b. Ahmed b. Yahya b. Musa el-Belhî (ö.330), 14- Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ahmed el-Kâs (ö.335), 15- Ebû İshak İbrahim b. Ahmed b. İshak el-Mervezî (ö.340), 16- Ebû Bekr Ahmed b. İshak b. Eyyûb es-Sıbgî (ö.342), 17- Ebû Ali Hasan b. Hüseyin b. Ebî Hüreyre (ö.345), 18- Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. el-Kattân el-Bağdâdî (ö.359), 19- Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Cafer b. el-Haddâd (ö.345), 20- Ebû Ali el-Hasan b. el-Kâsım et-Taberî (ö.350), 21- Ebû Hamid Ahmed b. Bişr b. Amir el-Âmirî el-Merverrûzî (ö.362), 22- Ebû Bekr Muhammed b. Alî b. İsmail el-Kaffâl el-Kebîr eş-Şâşî (ö.365), 23- Ebû Sahl Muhammed b. Süleyman b. Muhammed en-Nisâbü'rî es-Su'lûkî (ö.369), 24- Ebû Zeyd Muhammed b. Ahmed b. Abdullah el-Fâşânî el-Mervezî (ö.371), 25- Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Mervezî el-Hıdrî (ö.373), 26- Ebu'l-Kâsım Abdülazîz b. Abdullah b. Muhammed ed-Dârekî (ö.375), 27- Ebu'l-Hasen Muhammed b. Ali b. Sehl b. Müflih el-Mâsercîsî (ö.384), 28- Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Buhârî el-Evdenî (ö.385), 29- Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan b. İbrahim el-Fârisî el-İsterâbâzî el-Haten (ö.386), 30- Ebu'l-Kâsım Abdülvâhid b. Hüseyin b. Muhammed es-Saymerî (ö.386), 31- Ebû Ali Zahir b. Ahmed b. Muhammed b. İsâ es-Serahsî (ö.389), 32- Ebu'l-Hasen el-Kâsım b. Muhammed b. Ali el-Kaffâl eş-Şâşî (ö.400), 33- Ebû Abdullah el-Hasan b. Muhammed b. Abdullah el-Hannâtî et-Taberî (ö.400), 34- Ebû Abdullah Hüseyin b. Hasan b. Mahammed b. Halîm el-Halîmî (ö.403), 35- Ebu't-Tayyib Sehl b. Muhammed b. Süleyman b. Musa es-Su'lûkî (ö.404), 36- Ebu'l-Kâsım Yusuf b. Ahmed b. Kec ed-Dineverî (ö.405), 37- Ebû Hamid Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-İsferâyînî (ö.406), 38- Ebû Tahir Muhammed b. Muhammed b. Mahmiş b. Ali b. Davud ez-Ziyâdî (ö.410), 39- Ebu Hatim Mahmud b. Hasan b. Muhammed el-Kazvîni (ö.414), 40- Ebu'l-Hasan İbnü'l-Mehâmilî Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Kâsım b. İsmail ed-Dabî (ö.410), 41- Ebû Bekr Abdullah b. Ahmed b. Abdullah el-Kaffâl es-Sağîr el-Mervezî (ö.417), 42- Ebû İshak b. Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Mihrân el-İsferâyînî (ö.418), 43- Ebû Ali Hüseyin b. Şe'îs b. Muhammed es-Sincî (ö.430), 44- Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf b. Muhammed el-Cüveynî (ö.438), 45- Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî (ö.450), 46- Ebu't-Tayyib Tahir b. Abdullah b. Tahir b. Ömer et-Taberî (ö.450), 47- Ebû Asım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. Abbâd el-Herevî el-Abbâdî (ö.458), 48- el-Kâdî Hüseyin Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed el-Merverrûzî (ö.462).⁹⁵

Vecih türü görüşleri az olanlar:

49- Ebu'l-Hasan Ahmed b. Seyyâr b. Eyûb el-Mervezî (ö.268), 50- Ebû Ubeyd Ali b. Hüseyin b. Harbeveyh el-Bağdâdî (ö.319), 51- Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ziyâd b. Vâsıl en-Nisâbü'rî (ö.324), 52- Ebû'l-Velîd Hassân b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî en-Nisâbü'rî (ö.349), 53- Ebû Ahmed Abdullah b. Muhammed b. Adiy el-Cürcânî (ö.375), 54- Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. el-Merzubân (ö.366), 55- Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Farac b. Lâl el-Hemedânî (ö.398), 56- Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Şâkir el-Kattân el-Mısırî (ö.407), 57- Ebû Bekr Muhammed b. Bekr b. Muhammed et-Tüsî en-Nevkânî (ö.420), 58- Ebu'l-Feth Nasır b. Hasan b. Muhammed el-Umerî el-Mervezî (ö.444), 59- Ebu'r-Rabî' Tahir b. Abdullah el-Îlâkî (ö.465), 60- Ebû Halef Muhammed b. Abdullah b. Halef et-Taberî es-Selmî (ö.470), 61- Ebû Abdurrahman el-Kazzâz (ö.?), 62- Ebu'l-Hasan Ahmed b. Muhammed es-Sâbü'nî (ö.300-320 arası), 63- Ebû Bekr es-Şâlûsî (ö.465), Ebû Cafer el-İsterâbâdî (ö.?) 64- Ebû Hafs Ömer b.

94 Heyto, *el-İctihâd*, 46-47.

95 Heyto, *el-İctihâd*, 116-215.

Abdullah b. Musa el-Bâb Şâmî (ö. 310 sonrası), 65- Ebû'l-Hasan Ali b. el-Huseyn el-Cûrî (ö.300 sonrası), 66- Ebu'l-Hasan el-Mehâmîlî el-Kebîr (ö.415), 67- Ebû Bekir el-Mahmûdî (ö.?)⁹⁶

Ayrıca yukarıda saydıklarımız arasında yer almayıp tabakât eserlerinde ve son dönem bazı çalışmalarda zikredilen diğer bazı ashâbü'l-vücûh fakihler de bulunmakta olup şunlardır: 68- Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Huvarzimî el-Bâfî (ö.398), 69- Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülmelik b. Mes'ûd b. Ahmed el-Mes'ûdî (ö.420 sonrası), 70- Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mervezî el-Fûrânî (ö.461), 71- Ebû Nasr Abdusseyyid b. Muhammed b. Abdullah İbnü's-Sabbâğ el-Bağdâdî (ö.477), 72- Ebû Sa'd Abdurrahman b. Me'mûn b. Ali b. İbrahim en-Nisâbü'rî el-Mütevellî (ö.478).⁹⁷

Ayrıca Hadramî, mezhepte müçtehit kategorisindeki ashâbü'l-vücûhu tabakalara ayırarak zikretmiştir. Dördüncü tabakadan sonra da ashâbü'l-vücûhun tabaka tabaka peş peşe geldiğini söylüyor, sonra da tarikelere mensup olanları ve bu tarikeleri telif eden fakihleri Cüveynî, Mütevelli ve Gazzâlî'ye kadar zikrediyor. Özdemir, Hadramî'nin bu bağlamda söylediklerinin tamamını ashâbü'l-vücûhun tabakaları olarak aktarıyor.⁹⁸ Dolayısıyla önceki müellifler tarafından ashâbü'l-vücûh arasında isimleri sayılmayan bazı Şâfiî fakihler de bu son çalışmada bu kategoride sayılmıştır.

2.4. ASHÂBÜ'L-VÜCÛHTAN OLUP OLMADIĞI KONUSUNDA İHTİLAFA EDİLEN FAKİHLER

Bazı fakihlerin mezhepte ashâbü'l-vücûhtan sayılıp sayılmayacağı konusunda Şâfiî mezhebinde çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Bu fakihlerden bazılarının içtihad mertebelerinin ashâbü'l-vücûhtan daha üstün mü yoksa onlarla aynı mertebeler mi, bazılarının ise ashâbü'l-vücûhtan mı yoksa daha düşük bir kategoriler mi konusunda ihtilaf edilmiştir. Ayrıca bazı fakihlerin mutlak müçtehid olduklarına dair kendi iddiaları ve bununla ilgili sonraki fakihlerin değerlendirmeleri de bulunmaktadır. Bu kapsamda söylenenleri şu şekilde değerlendirmemiz mümkündür:

Şâfiî'nin gerek kavli kadim gerekse kavli cedit dönemi talebelerinin tamamı Şâfiî'nin kavillerinin birer ravisi olmakla birlikte, onun usûlüne ve kavaidine, dolayısıyla mezhebine bağlılık anlamında aynı seviyede değiller. Bunlardan Za'ferânî (ö. 260) ve Rebî' gibileri tamamen Şâfiî'nin görüşlerinin birer ravisi iken, Müzenî ve Ebû Sevr (ö. 240) gibileri ise Şâfiî'nin kavillerinden farklı olarak kendilerine has içtihadlarda da bulunmuşlardır. Hatta Ebû Sevr'in kendine has bir mezhebi olduğu da ifade edilmiştir. Bu sebeple gerek Ebû Sevr gerekse Müzenî'nin farklı görüşlerinin mezhep içinde bir vecih sayılıp sayılmayacağı ihtilaf konusu olmuştur. Genel kanaat bunların yalnız kaldıkları farklı görüşlerinin (teferrüd) onların kendi mezhebi sayılması yönündedir.⁹⁹ Nevevî, Müzenî'nin Şâfiî'nin kavline göre yaptığı tahrirlerin Şâfiî'nin mezhebinden sayılacağı ve diğer Şâfiî fakihlerin tahrirlerinden daha öncelikli olması gerektiği, bir görüşte yalnız kalması durumunda (teferrüd) ise bunun onun mezhebi sayılacağı görüşünü Cüveynî'den aktarmış ve bunun güzel bir değerlendirme olduğunu da vurgulamıştır.¹⁰⁰ Diğer taraftan Ebû Yusuf (ö. 182) ve İmam Muhammed'in (ö. 189) Ebû Hanife'ye (ö. 150) usûlünde muhalefet etmelerinden farklı olarak Müzenî'nin Şâfiî'nin kavillerine muhalefet etmediğini, bu sebeple onun bütün tercihlerinin Şâfiî'nin akvâlinin birer tahrirci sayılacağını söyleyenler de olmuştur.¹⁰¹ Daha sonraki fukahadan Ebû Bekr Muhammed b. İbrahim İbnü'l-Münzir'in (ö. 318) farklı görüşlerinin de mezhebin içinde birer vecih sayılıp sayılmayacağı tartışılmıştır.¹⁰² Ancak bazı müellifler, İbnü'l-Münzir gibi Muhammed b. Nasr el-Mervezî (ö. 294), Muhammed b. İshak b. Huzeyme (ö. 311) ve Muhammed b. Cerir et-Taberî'nin (ö. 310) mutlak müçtehit derecesine ulaş-

96 Heyto, *el-İctihâd*, 217-245.

97 Ahmed Muhyiddin Sâlih, "Ashâbü'l-vücûh fi'l-fikhi'sh-Şâfiî ve eseruhum fi tatavvuri'l-mezhep", *Mecelletü Midâdi'l-Âdâb* 3, 458-472.

98 Hadramî, Ahmed b. Ebû Bekir b. Sumeyt el-Alevî, *el-İbhâc fî beyâni ıstılahi'l-Minhâc*, 85-87; Özdemir, *Şâfiî Fûrû' Fıkıh*, 159-161.

99 Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/115; Nevevî, Muhyiddin Ebî Zekeriyya Yahya b. Şeref, *Tehzîbu'l-esmâ' ve'l-luğât*, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.), 2/200-201, 285.

100 Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/115; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ'*, 2/285.

101 Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ'*, 2/285.

102 Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/115.

makla birlikte Şâfiî'nin usûlünün dışına çıkmadıklarını, dolayısıyla müçtehit tabakalarında mutlak müçtehidin altında ama ashâbü'l-vücûhun da üstünde yer alan müntesip müçtehit kategorisinde olduklarını ifade etmişlerdir.¹⁰³ Şâfiî kaynaklarında bu fakihler ile ilgili ifade edilen “ashâbımız”, “âlimlerimiz” gibi ifadelerin aslında Şâfiî mezhebine mensubiyeti değil, ehl-i rey – ehl-i hadis ayırımında ehl-i hadis'e mensubiyeti ifade ettiğini savunan araştırmacılar da bulunmaktadır¹⁰⁴

Şâfiî fakihler arasında Cüveynî ve Gazzâlî'nin ashâbü'l-vücûh kategorisinde mi yoksa daha düşük bir kategoride mi sayılacağı konusunda da ihtilaf vuku bulmuştur. İsnevî, İbnü'r-Rıf'a'nın onları ashâbü'l-vücûhtan saymadığını, ancak gerek Râfiî gerekse Nevevî'nin onların ashâbü'l-vücûh kategorisinde olduklarını birçok yerde dile getirdiklerini aktırır. Ayrıca İbnü's-Sâlâh'ın Ebû İshâk eş-Şîrâzî, Cüveynî ve Gazzâlî'nin isabet eden müçtehitler olduğunu söylediğini aktardıktan sonra İsnevî, ashâbü'l-vücûhtan olmanın ölçüsünün de bu olduğunu ve ilim dereceleri İbnü'r-Rıf'a'dan daha yüce olan bu alimlerin söyledikleri yanında onun söylediği reddedilir, demiştir.¹⁰⁵

Bu bağlamda tartışılan fakihlerden biri de Takiyüddin es-Sübkî'dir. Süyûtî'nin aktardığına göre onun oğlu Tacüddin es-Sübkî onu mutlak müçtehit olarak nitelemiştir.¹⁰⁶ Heytemî'den ise bunun isabetli olmadığı, onun ancak mukayyed veya müntesip müçtehit seviyesinde olduğu ve bununla Şâfiî mezhebine intisabın dışına çıkmadığı şeklinde görüş nakledilmiştir.¹⁰⁷ Süyûtî'nin bazı ifadelerinde kendisi için mutlak içtihat iddiasında bulunduğu,¹⁰⁸ ancak bunun müstakil içtihat şeklinde olmadığı, mukayyed içtihat olduğu ifade edilmiştir.¹⁰⁹

2.5. ŞAFİİ MEZHEBİNİN GELİŞİMİNDE ASHÂBÜ'L-VÜCÛHUN ROLÜ

Şâfiî mezhebinin teşekkülü ve gelişimi çeşitli evrelerden geçmiştir. Bunlardan en önemlisi şüphesiz İmam Şâfiî'nin tedris ve telif yoluyla ortaya koyduğu ilmi birikim olup bu “kavil” diye nitelenen görüşlerini ortaya koyduğu ve talebelerinin bu görüşleri kendilerinden sonraki döneme aktardığı evredir. Bu sebeple Şâfiî'nin görüşleri mezhebin omurgasını oluşturur. Bu görüşlerin sağlam bir şekilde tespiti, netleştirilmesi ve aktarılması noktasında sonraki fakihlerin önemli katkıları olmuştur.

Ancak mezhebin gelişimi sadece Şâfiî'nin görüşleri ile sınırlı kalmamış, gerek onun talebeleri gerekse onlardan sonraki müntesip veya mukayyed müçtehitler de kendi dönemlerinin sorularına ve sorunlarına cevap ve çözümler getirmeye çalışmışlardır. Bu çerçevede oluşan görüşler de Şâfiî'nin görüş ve usûlüne aykırılığı olmadığı sürece mezhebin görüşleri olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla mezhebin şekillenmesinde ve gelişiminde bu fakihlerin de katkıları olmuştur. Öyle ki ashâbü'l-vücûh kategorisindeki fakihlerin görüşleri vecih olarak nitelenmiş ve bunların mezhepteki racih olma derecelerini ortaya koymak için çeşitli ıstılahlar kullanılmıştır. Bu manada Nevevî'nin *Minhâc*'ında Şâfiî'nin ve ashâbü'l-vücûhun görüşlerini ifade eden ıstılahların kullanım miktarları şu şekilde ortaya konulmuştur.

Şâfiî'nin kavilleri ile ilgili ıstılahların kullanım miktarı şu şekildedir: Azhar 395 (أظهر) kere, meşhur 23 (مشهور) kere, kadim 28 (قديم) kere, cedîd 75 (جديد) kere, bir kavle göre 202 (في قول) kere, iki kavil 21 (قولان) kere, kaviller 16 (أقوال) kere ve nass 16 (نص) kere olmak üzere bunlar toplamda 776 kere kullanılmıştır. Ashâbü'l-vücûhun görüşleri ile ilgili kullanılan ıstılahların miktarı ise şudur: Asahh 1038 (أصح) kere, sahih 146 (صحيح) kere, kîle 439 (قيل) kere bir veche göre 27 (في وجه) kere, iki vecih 7 (وجهان) kere ve vecihler 3 (أوجه) kere olmak üzere bunlar toplamda 1660 kez kullanılmıştır.¹¹⁰

103 Heyto, *el-İctihâd*, 37-38.

104 Okuyucu, *Şâfiî Mezhebinin Teşekkül Süreci*, 328-337.

105 İsnevî, Cemaluddin Abdurrahim (ö. 772), *el-Muhimmât fi şerhi'r-ravzati ve'r-Rafîi*, (Beyrut: Daru İbn Hazm, 2009), 1/111-112.

106 Süyûtî, *er-Redd*, 103; Süyûtî, *Teyşîrû'l-ictihad*, 56.

107 Mutâvî'a – Ebû Mu'nîs, “İtticâhâtü Fukahâi'ş-Şâfiyye”, 195.

108 Celâlüddin es-Süyûtî, *et-Tenbihü bi men yeb'asüllâhü alâ ra'si külli mietin*, thk. Abdülhamit Şânûha, (Daru's-Sıkka li'n-Neşri ve't-Tevzî', t.y.), 67.

109 Mutâvî'a – Ebû Mu'nîs, “İtticâhâtü Fukahâi'ş-Şâfiyye”, 195-196.

110 Ehdel, Ebû Muhammed Ahmed b. Meykirî Şemîle (ö.1390), *Süllemü'l-müteallim el-muhtâc ilâ ma'rifeti rumûzi'l-Min-*

Burada kavî ve vech ıstılahlarının kullanılma miktarlarını kıyaslayan Ahmed Muhyiddin Sâlih, *Minhâc*'taki meselelerin yüzde otuz ikisinin, yani takriben üçte birinin Şâfiî'nin kavilleri olduğunu, yüzde altmış sekizinin, yani takriben üçte ikisinin ashâbü'l-vücûhun vecihleri olduğunu, dolayısıyla fetvaya esas olan görüşleri ihtiva eden *Minhâc*'ın üçte ikisinin bu fakihlere ait olmasının, bu mezhebin oluşumunda onların önemini ve yerini gösterdiğini iddia etmektedir.¹¹¹

Ancak bu istatistiklere binaen böyle bir iddiada bulunmanın isabetli olmadığı kanaatindeyiz. Zira Nevvî bu ıstılahları, ihtilafın bulunduğu meselelerde kullanmaktadır. Tek kişi olan Şâfiî'nin kavilleri arasındaki ihtilafın, çok sayıda olan ve çok daha uzun bir tarihi dönemi kapsayan ashâbü'l-vücûhun ihtilaf ettiklerinden daha az olması tabiidir. Ayrıca *Minhâc*'ta zikredilen birçok meselede mezhep imamının bir tek görüşü bulunduğu yukarıdaki ıstılahlardan herhangi biri kullanılmadan aktarılmaktadır. Bu sebeple yukarıda ifade edilen kıyaslamamın ve ona dayalı iddiada bulunmanın doğru olmadığını söyleyebiliriz. Ancak ashâbü'l-vücûh fakihlerin gerek mezhepleşme sürecinde gerekse mezhebin gelişiminde oynadıkları rolün önemi inkâr edilemez. Zira tedris ve telif yoluyla gerek Şâfiî'nin görüşlerini aktarma şeklinde gerekse onun usûl ve kavaidine göre içtihat ederek toplumun sorunlarına çözümler üretme şeklinde mezhebin gelişiminde büyük katkı sağlamışlardır.

hâc, 48-77; Muhyiddin Sâlih, “Ashâbü'l-vücûh”, 474.

111 Muhyiddin Sâlih, “Ashâbü'l-vücûh...”, 475.

SONUÇ

Şâfiî mezhebinin gelişim sürecinde ortaya çıkan önemli ıstılahlardan biri ashâbü'l-vücûh ve onların tahrîc ve içtihat faaliyetiyle ortaya çıkan görüşlerini ifade eden vecih ıstılahıdır. Mezhepte bunlardan ne kastedildiğinin tam olarak ortaya konulması önem arz ettiğinden Şâfiî fakihler arasında tartışılmış ve çerçeveleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Şâfiî fakihlerin değerlendirmelerinden anlaşılan vecih ıstılahı, mezhepteki mutlak veya mukayyed müntesip müçtehitler tarafından, mezhep imamının herhangi bir görüşünün bulunmadığı meselelerde onun fıkıh birikimi olan açık ifadeleri, kavâidi ve usûlüne dayalı olarak tahrîc ve içtihat yoluyla ortaya konulan ve mezhep birikimine dahil olan görüşleri ifade eder. Dolayısıyla bir görüşün vecih sayılabilmesi için; mezhep imamının o konuda görüşünün bulunmaması, onun fıkıh birikimine dayalı veya usûlüne aykırı olmaması, mezhepteki mutlak veya mukayyed müntesip müçtehitler tarafından tahrîc veya içtihat yoluyla ortaya konulmuş olması ve bu ortaya konulmanın mezhep birikimi kapsamına girmiş olması gerekir. Aksi takdirde buna vecih denilemez. Dolayısıyla tahrîc ve vecih ıstılahlarının kısmen farklı olduğu ve mezhep içinde yapılan bütün tahrîclerin vecih sayılmadığı, vecih sayılabilmesi için mezhep birikimine dahil olmuş bir tahrîc olması gerektiği anlaşılmaktadır. Ayrıca ashâbü'l-vücûh kategorisindeki fakihlerin mezhep imamının birikimine dayalı olmasa da onun usûlüne aykırı olmayan içtihatlarının da vecih kapsamında olması yönüyle de bunun tahrîcden farklı olduğu görülmektedir. Bu farklı yönleri sebebiyle, var olan tahrîc ıstılahından ayrı olarak mezhep içinde vecih ıstılahına ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır.

Mezhebin müçtehit tabakaları arasında genelde mukayyed müçtehit kategorisindeki üçüncü tabaka fakihlerden oluşan ve görüşleri vecih olarak nitelenen ashâbü'l-vücûh, mezhep içinde tartışılan ve kimlerin bu kategoride olduğunu belirlemenin zor olduğu hususlardan biridir. Bu tabakadaki fakihlerin kimler olduğu ile ilgili bazı nitelikler belirleyen fakihler olduğu gibi bu niteliklere sahip fakihlerin çoğunluğu hicri beşinci yüzyıl ve öncesinde olduğu için çoğunluğa binaen bu zaman diliminin zikredildiğini, ancak az da olsa hicri beşinci yüzyıldan sonra da bu kategoride müçtehidin bulunduğunu söyleyebiliriz.

Ahâbü'l-vücûh müçtehitlerin görüşlerinin mezhepteki önemine binaen kimi Şâfiî fakihlerin bunları teker teker belirleme yoluna gittiği ve erken dönemdekilerin birçoğunda her hangi bir ihtilafın bulunmadığı, bunların listelerinin verildiği, Cüveynî ve sonrasındaki bazı fakihlerle ilgili ise farklı değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir. Ancak farklı çevrelerin ve değişen şartların ortaya çıkaracağı sorunlara çözümler bulmanın gerekliliğine binaen Şâfiî'den sonra da mezhepteki gerek mutlak gerekse mukayyed müntesip müçtehitlerin önemli bir fonksiyona sahip oldukları ve bunu icra edenlerin ashâbü'l-vücûh kategorisindeki fakihler oldukları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla mezhebin gelişimindeki önemli rollerinden dolayı bunların niteliklerinin ve bu niteliklere göre isimlerinin belirlenmesinin haklı olarak Şâfiî fakihler tarafından önemsendiği tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aslan, Bedri. “Günümüz Fıkıh Problemlerinin Çözümünde İctihâd Şartlarının Yeniden Değerlendirilmesi”. *İslam Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlakı*. Ed. Mahsum AYTEPE-TECELI Karasu. İstanbul: Ensar Yayınları, 2019.
- Aslan, Mehmet Selim. “Günümüz Fıkıh Problemlerinin Çözümünde Tahrîc Yöntemi ve İşlevselliği”. *İslâmî Araştırmalar* 25/2 (2014).
- Aslan, Ömer – Abdurrahman, Haçkalı. “Şâfiî Mezhebinde Fetva Usulü ve Kullanılan Başlıca Rumuz ve Terimler”. *Harran İlahiyat Dergisi* 54 (Haziran 2021).
- Bakır, Musa Kazım. *Horasan Şâfiîliği ve Râfiî*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Cüveynî, Ebü'l-Meâli Abdülmelik b. Adullah Rüküddîn. *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*. thk. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2007.
- Demîrî, Kemâlüddin Ebü'l-Bekâ Muhammed b. Musa b. İsa. *en-Necmü'l-vehhâc fî şerhi'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2004.
- Ehdel, Ebü Muhammed Ahmed b. Meykiri Şemile. *Süllemü'l-müteallim el-muhtâc ilâ ma'rîfeti rumûzi'l-Minhâc*. y.y., ts.
- Hadramî, Ahmed b. Ebü Bekir b. Sumeýt el-Alevî. *el-İbhâc fî beyâni ıstılahi'l-Minhâc*. y.y., ts.
- Heyet. *el-Mu'cemü'l-vesît*. Mısır: Mektebetü's-Şurûki'd-devliyye, 2004.
- Heytemî, Şihâbuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer. *Tuhfetü'l-muhtâc bi şerhi'l-Minhâc*. (Şirvânî ve Abbâdî haşiyeleri ile birlikte). İstanbul: Mektebetü'l-İslamiyye, t.y.
- Heytemî, Şihâbuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer. *el-Fetâve'l-kübrâ el-fıkhiyye*. y.y., ts.
- Heyto, Muhammed Hasan. *el-İctihâd ve tabakâtü müctehidi's-Şâfiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988.
- İbn Kâdî Şühbe, Takiyuddin Ebu Bekir b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer b. Muhammed. *Tabakâtü's-Şâfiyye*. Haydarabad: Dairetü'l-Mearîfi'l-Osmanî, 1978.
- İbn Kesîr, İmaduddin İsmail b. Ömer. *Tabakâtü's-Şâfiyye*. thk. Abdülhafiz Mensûr. Beyrut: Dâru'l-Medari'l-İslami, 2004.
- İbn Manzur, Cemaluddin Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mukarram. *Lisânü'l-Arab*. Kahire: Dârü'l-Me'ârif, ts.
- İbnü's-Salâh, Takiyuddin Ebü Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî. *Edebu'l-müfîti ve'l-müstefî*. thk. Muvaffık b. Abdullah b. Abdülkâdir. Alemu'l-Kütüb, 1986.
- İsnevî, Cemaluddin Abdurrahim. *el-Muhimmât fî şerhi'r-ravzati ve'r-Rafîi*. Beyrut: Daru İbn Hazm, 2009.
- Kalyûbî, Şihâbüddin Ahmed b. Ahmed b. Selâme. *Haşiyetü'l-Kalyûbî alâ Kenzi'r-râğibîn*. Matbaatü Mustafa el-Bâbî, 1965.
- Kılıçer, M. Esat. “Ashâbü't-tahrîc”, *DİA*, İstanbul: 1991.
- Kürdî, Muhammed b. Süleyman. *el-Fevâidü'l-medeniyye fî men yüftâ bi kavlihi min eimmeti's-Şâfiyye*. Lübnan: Daru Nuru's-Sabâh – Daru'l-Cefâni ve'l-Câbî, 2011.
- Mahallî, Celâlüddin Muhammed b. Ahmed. *Kenzü'r-râğibîn şerhu Minhâci't-tâlibîn*. Beyrut: Dâru'l-Menhâc, 2013.
- Mahallî, Ebu Abdullah Celaleddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Ensari. *Şerhu'l-Celal el-Mahallî alâ Cem'u'l-cevâmi'* (Attar haşiyesiyle birlikte). Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.
- Muhyiddin Sâlih, Ahmed. “Ashâbü'l-vücûh fî'l-fikhi's-Şâfiî ve eseruhum fî tatavvuri'l-mezhep”. *Mecelletü Midâdi'l-Âdâb* 3 (ts.)
- Mutâvî'a - Ebü Munis, Abdurrahman – Raid. “İtticâhâtü Fukahâi's-Şâfiyye fî Tahdîdi Ashâbi'l-vücûh: Dirâseten Usûliyye Tahlîliyye”. *Mecelletü'l-Mizân li'd-Dirâsâti'l-İslamiyye ve'l-Kanuniyye*. 7/1, Ramazan 1441/Nisan 2020.
- Nevevî, Muhyiddin Ebî Zekerîyya Yahya b. Şeref. *el-Mecmû's-Şerhu'l-Mühezzeb*. thk. Muhammed Necib el-Mutîî. Cidde: Mektebetü'l-İrşâd, ts.
- Nevevî, Muhyiddin Ebî Zekerîyya Yahya b. Şeref. *et-Tahkik*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd – Ali Muhammed Mu'avviz. Beyrut: Daru'l-Cil, 1992.
- Nevevî, Muhyiddin Ebî Zekerîyya Yahya b. Şeref. *Minhâcu't-talibîn ve 'umdetü'l-müftîn*. Beyrut: Daru'l-Minhâc, 2005.
- Nevevî, Muhyiddin Ebî Zekerîyya Yahya b. Şeref. *Ravzatü't-talibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd – Ali Muhammed Mu'avviz. Riyad: Daru Alemi'l-Kütüb, 2003.
- Nevevî, Muhyiddin Ebî Zekerîyya Yahya b. Şeref. *Tehzibu'l-esmâ' ve'l-luğât*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.
- Okuyucu, Nail. *Şâfiî Mezhebinin Teşekkül Süreci*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1. Baskı, 2015.
- Özdemir, Muhittin. “Müzenî'den Nevevî'ye Şâfiî Mezhebi'nin Panoraması”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 18, 185-199 (2011).
- Özdemir, Muhittin. *Şâfiî Fürû' Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Rafîî, Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Muhammed b Abdülkerim el-Kazvîni. *el-Azîz şerhu'l-vecîz: el-Ma'rûf bi's-Şerhu'l-kebîr*. thk. Ali Muhammed Muavviz – Adil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997.
- Rafîî, Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Muhammed b Abdülkerim el-Kazvîni. *el-Muharrar fî fıkhi'l-İmam eş-Şâfiî*. thk. Muhammed Hasan Muhammed Hüseyin İsmail. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005.

- Remli, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Hamza. *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Suyûtî, Celalüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir. *er-Redd alâ men ahlede ile'l-ard ve cehile enne'l-içtihad fi külli asrın farz*. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-diniyye, ts.
- Suyûtî, Celalüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir. *et-Tenbîhü bi men yeb'asüllâhü alâ ra'si külli mietin*. thk. Abdülhamit Şânûha. Daru's-Sıkkalı'n-Neşri ve't-Tevzi', ts.
- Suyûtî, Celalüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir. *Teysîrü'l-ictihad*. thk. Fuad Abdülmünim Ahmed. Mekke: el-Mektebetü't-Ticariyye, ts.
- Sübki, Taceddin İbnü's-Sübki Abdülvehhab b. Ali b. Abdülkâfi. *Cem'u'l-cevâmi' fi ilmi usûli'l-fikh* (Mahallî şerhi ve Attar haşiyesiyle birlikte). Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Sübki, Tâcuddin Ebi Nasr Abdülvehhab b. Ali b. Abdülkâfi. *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*. thk. Mahmud Muhammed et-Tenâhî – Abdülfettah Muhammed. Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1964.
- Şirbînî, Şemsuddin Muhammed b. el-Hatîb. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti ma'ânî elfâzi'l-minhâc*. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1997.
- Şübrâmilsî, Ebuddiya' Nureddin Ali b. Ali. *Haşiyeye alâ Nihâyeti'l-muhtâc*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Yaşar, Mehmet Aziz. *Tâcüddin es-Sübki ve Usûlcülüğü*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Zerkeşi, Bedrüddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah. *Teşnîfü'l-mesâmi' bi Cem'i'l-cevâmi'*. thk. Seyyid Abdülaziz – Abdullah Rabî'. Mektebetü Kurtuba, 1998.

EXTENDED ABSTRACT

The accumulation of Shāfi'ī's method and his ijtiḥad activity in this framework has been handed down from generation to generation by his students and followers. This accumulation is described as “qawil” and constitutes the most important stage in the formation of Shāfi'ī madhhab. However, Shāfi'ī madhhab was not limited to Shāfi'ī's knowledge, and both his students and later followers took into account his method and the knowledge of fiqh he revealed, and in matters where Shāfi'ī did not express his opinion or on newly emerging issues, they continued this in the form of in madhhab ijtiḥad activity.

In the process, various concepts have emerged in the madhhab that distinguish the views of mujtahids from each other. One of them is the term wajih, and the mujtahids to which it is attributed are called ashāb al-wujūh. However, the issue of which views will be evaluated within the scope of wajih and which sect scholars are in the category of ashāb al-wujūh has emerged as a problem. Because the jurists, who are counted in the category of ashāb al-wujūh in the madhhab, are in the second place after Shāfi'ī in terms of the value of their views and they have a great contribution in the development of madhhab after Shāfi'ī, it is extremely important who they are and what views they put forth.

In this study, the evaluations of Shāfi'ī faqeḥs about these two concepts and some other concepts they used in connection with them were examined. Different evaluations on these and the basic principles on which these evaluations are based are introduced. It has been tried to determine what the purpose of categorizing the madhhab jurists is and then to reach some results by analyzing them.

Wajih can be defined as the opinions based on ijtiḥad put forward by the mujtahids of the first period of madhhab, based on his clear statements, qawaed and procedure, on issues where there is no clear statement from Shāfi'ī in the fields of fiqh and procedure. Accordingly, wajih can be both in jurisprudence and procedural matters. It can only happen in matters where Shāfi'ī does not have clear statements. It should have been put forward based on the clear statements and procedure of the imam of the madhhab. The person holding this view must be a mujtahid. It is seen that this term is not exactly the same as the term takhreej, there is a difference between them, and a takhreej can only be considered a wajih when it has a madhhab view.

Various evaluations have been made about how the preference criteria will be among the views in the form of wajih, which are either from the same person or from different people on a subject, and some terms have been used to determine these preferences. However, while there were some confusions in the use of scholars before Nawawī, Nawawī generally explained what he meant by which term in the introductions of his works to prevent this. It is possible to say that the Shāfi'ī faqeḥs after Nawawī generally followed his work Al-Minhāj, and since their work was in the form of his annotations and annotations of these commentaries, they used the terms determined by him exactly.

One of the important issues where the disagreement within the madhhab is current and the opinions of the Shāfi'ī faqeḥs differ is the determination of the boundaries of the ashāb al-wujūh term and the jurists included in this scope. Because, according to some, faqeḥs such as Juwayni and Ghazzālī, who have an important position in the madhhab, are not counted in this category, while some apparently lower rank faqeḥs are considered as companions of ashāb al-wujūh and therefore their views are preferred in terms of being trusted in the madhhab. For this reason, the determination of the faqeḥs within the scope of this term gained importance within the madhhab, and many faqeḥs in the time of Nawawī and after him made evaluations about this and determined criteria.

However, it is possible to say that the following qualities mentioned by Ibn al-Salāh and Nawawī for people in this category are considered essential: “He should know the fiqh and its method, the detailed proofs of the provisions, the types of analogy and the ways of determining the cause. In addition, he should be competent in the interpretation (takhreej) and deduction (istinbat) of the provisions, and should be able to solve an issue that was not mentioned by his imam, based on his method.

The fact that some later other authors, especially Nawawī mentioned a time period that the faqeḥs who fall into this category were “faqeḥs” until the fifth century A.H. cannot be said to claim that the faqeḥs after this date were certainly not from the ashāb al-wujūh. Because, it can be said that this limitation does not aim to limit it completely, it is a limitation in the form of generalization, therefore, most of the faqeḥs in this category were from the fifth century A.H. and before, and very few of them were from the later periods.